Nederlandse Vereniging ter beoefening van de Militaire Historie

MARS *et* HISTORIA

1966-1996

30e Jaargang nummer 2 - apri/juni 1996 - Verschijnt 4 x per jaar

BESCHERMHEER:
Z.K.H. Prins Bernhard der Nederlanden.

ERELEDEN:
drs B.G.J. Elias, F.J. van Lier, H. Muller.

SAMENSTELLING VAN HET BESTUUR:
Voorzitter: drs J. Nuis. Vice-voorzitter: drs. R. de Winter. Secretaris: W.L. Plink. Penningmeester: mr W.J. Zaagman. 2e Secretaris: T.L.D. Postma. Leden: J. van den Berg, B.C. Cats, J.A.H. Engelman, H.F. Fabri, drs J.P.C.M. van Hoof, C.B. Nicolas, Adviseur: F.J. van Lier.

ADRESSEN:
Voorzitter: Graaf Willem de Oudelaan 187, 1412 AS Naarden 035-6946037
Vice-voorzitter: Koolwitjehof 29, 3124 BH Schiedam 010-4709516 (thuis), 070-3188632 (kantoor)
Secretaris: Midachten 53, 8162 CK Epe, 0578-612138
Penningmeester: Julianaplein 16, 2771 EE Boskoop 0172-212897

AFDELINGSCORRESPONDENTSCHAPPEN:
(1) a. 'Krijgsgeschiedenis, korpsgeschiedenis' olv drs J.P.C.M. van Hoof, Abrikozenstraat 224, 2564 VZ 's-Gravenhage 070-3251955
b. 'Middeleeuwen' olv drs R.P. de Graaf, Poortjesgoed 14, 3901 LC Veenendaal 0318-527780
(2) 'Tradities en ceremonieel' olv P. van der Burg, Hoofdstraat 94, 3972 LC Driebergen 0343-517588
(3) 'Uniformkunde' olv F.A.Th. Smits jr., Wilgendreef 289, 2272 ET Voorburg 070-3873961
M. Talens, Salomonszegel 115, 7322 ET Apeldoorn 055-3661706
(4) 'Ridderorden en onderscheidingen', olv H.G. Meijer, Vollenbergstraat 6, 5801 RP Venray 0478-582992
B.W. Wagenaar, Händelstraat 18, 1901 VA Castricum 0251-653084
(5) 'Militaire emblemen' olv B.C. Cats, Claudiagaarde 72, 1403 JR Bussum 035-6913563
C. van Ekeris, Anslostraat 183, 2533 KD 's-Gravenhage 070-3886566
(6) 'Wapens en munitie' olv G.D. Klein Baltink, Klooster 6, 7232 BB Warnsveld 0575-529156
(7) 'Militaire muziek' olv mr R.A. Schimmel, De Mildestraat 57, 2596 SW 's-Gravenhage 070-3246568
(8) a. 'Versterkingswerken algemeen' olv drs J.P.C.M. van Hoof, Abrikozenstraat 224, 2564 VZ 's-Gravenhage 070-3251955
b.'Overzeese versterkingswerken met Nederlandse historie' olv drs J.R. Verbeek, Postbus 53554, 2505 AH 's-Gravenhage
(9) 'Maritieme geschiedenis' olv dr S.J. de Groot, Brederoodseweg 49, 2082 BS Santpoort-Z 023-5370769
(10) 'Napoleontica' olv J.L. van den Berk, Schippersgracht 16-R, 1011 TS Amsterdam 020-6228354
(11) 'Tweede Wereldoorlog' olv E.H. Brongers, Rhodestraat 20, 6363 AZ Wijnandsrade (gem. Nuth) 045-5242962
(12) 'Militaire en civiele miniatuurfiguren'
(13) 'Vaandels en standaarden' olv W.L. Plink, Midachten 53, 8162 CK Epe 0592-357174
(14) 'Eerste Wereldoorlog' olv dr F. Snapper, Burg. Patijnlaan 136, 2585 BM 's-Gravenhage
(15) 'Koninklijke Marine' olv T.L.D. Postma, Kalfjeslaan 123, 2623 AD Delft 015-2612663
(16) 'Militaire genealogie' olv G. van Zuijdam, Dennenlaan 12, 7313 AM Apeldoorn 055-3553839
(17) 'Militaire folklore' olv F.W. van Steen, Lion Cachetstraat 2, 3851 ZE Ermelo 0341-551983
(18) 'Militaire voertuigen en tanks' olv M.C. van der Hoog, Surinamestraat 40, 2585 GK 's-Gravenhage 070-3634391
J. Bloemendaal, Scheldelaan 10, 2105 XG Heemstede 023-5291324
W. den Dunnen, Laurens Reaelstraat 32, 2595 XM 's-Gravenhage 070-3814892
(19) 'Koninklijke Luchtmacht' olv J. van den Berg, Cronestein 85, 2804 EL Gouda 0182--534283
dr P.C. Boer, Waterklaver 2, 2804 PN Gouda 0182--535332
(20) 'KNIL' olv C.A. Heshusius, Van Alkemadelaan 350, Flat 316, 2597 AS 's-Gravenhage 070-3248495
(21) 'Militaire bibliografie en tijdschriften' olv drs M.J. Lohnstein, Arnhemsestraatweg 46, 6881 NH Velp 026-3615484
(22) 'Militaire gedenktekens en monumenten' olv drs J.A. Bom, Storm van 's-Gravesandeweg 23, 2242 JB Wassenaar 070-5118624
J. Albarda, Lindenheuvel 12A, 1217 JX Hilversum 035-6246815
(23) 'Korps Mariniers' olv B.E. Stuit, Hoenderhoeve 31, 3992 XK Houten (U)
(24) 'Gewapende burgers' olv A. Kok, Balistraat 86C, 2585 XW 's-Gravenhage 070-3466135

Mars et Historia
Orgaan van de Nederlandse Vereniging ter beoefening van de Militaire Historie.
Verschijnt 4 x per jaar.

REDACTIE:
J. van den Berg
J.A.H. Engelman
H.F. Fabri
H. Muller
T.L.D. Postma

Redactieadres:
Cronestein 85
2804 EL Gouda

Ledenadministratie:
J. Bloemendaal, Scheldelaan 10, 2105 XG Heemstede, tel.: 023-5291324.

Tekstverwerking:
Mw. M.C. van Goethem-van Tol

Druk:
Drukkerij W. van der Louw
Berkel en Rodenrijs

Lidmaatschap:
De contributie bedraagt per jaar min. f 55,-, (voor leden in het buitenland f 70,-) te storten op rek. nr. 65.82.12.125 van de ING-Bank te Waddinxveen, t.n.v. de Nederlandse Vereniging ter beoefening van de Militaire Historie of op giro 29 40 790 van de N.V.M.H. te Boskoop.

Reeds verschenen nummers
kunt U, zolang de voorraad strekt bestellen bij J. van den Berg, Cronestein 85, 2804 EL Gouda, tel.: 0182-534283, tegen onderstaande prijzen:
Losse nummers t/m jaargang 1991 f 7,50 (inclusief portokosten).
Vanaf jaargang 1992 f 12,50 (inclusief portokosten). Themanummer Ned.-Indië 41/42 f 15,00 (inclusief portokosten).
Verschuldigde bedrag overmaken op postgironr. 46 65 23 tnv J. van den Berg, Gouda.

Enveloppen Nederlandse schilders van militaire taferelen f 8,00 per stuk (inclusief portokosten) overmaken op postgiro 31 41 628 t.n.v. H. Muller te Breda. Verkrijgbaar zijn de nrs: 2 (W.C. Staring), 3 (J.W. van Oorschot), 4 (A.M. Luyt), 5 (H.M. Krabbé) en 6 (W.P. van Geldorp).

MARS *et* HISTORIA

De 'NEDERLANDSE VERENIGING TER BEOEFENING VAN DE MILITAIRE HISTORIE', opgericht op 20 augustus 1966 en erkend bij K.B. no. 50 van 14 juni 1968, is er voor allen, die zich verdiepen in de studie van geschiedenis, ceremonieel, tradities, uniformen, emblemen, wapens en onderscheidingen van militaire en semi-militaire organisaties, meer in het bijzonder die van Nederland en de (voormalige) overzeese Rijksdelen.

30e Jaargang nummer 2 - april/juni 1996

INHOUD

Drs M. van der Hoeven: Militariade
Kl. Sierksma: Mars et Art
Dr. R.P. de Graaf: The Glorious Expedition.
De Engelse aanval op Walcheren in 1809
Dr F. Snapper: De strijd om de Zeeuwse eilanden in mei 1940, deel V (slot)
Zesde lustrumtentoonstelling Mars et Historia
'Soldaat in de schoolbank'
Bestuursmededelingen: 6e opgave van wijziging en aanvulling op de ledenlijst november 1994

CONTRIBUTIE

Willen de leden die de contributie over 1996 nog niet hebben voldaan, dit alsnog doen!
Dank voor uw medewerking.

De penningmeester

Op de voorkant:
Luchtmachtrecruten in opleiding, Luchtmacht Instructie en Militaire Opleidingenschool (LIMOS), Nijmegen 1964.
Van 28 september tot 10 november 1996 is de Mars et Historia lustrumtentoonstelling 'Soldaat in de schoolbank' te bezichtigen in museum Flehite in Amersfoort. Zie oproep elders in dit nummer.

Militariade

(Deze militariade is een bewerkte versie van de per ongeluk niet geplaatste militariade van het laatste nummer)

Het gaat goed met de militaire geschiedenis in Nederland. De belangstelling voor het militaire verleden neemt nog steeds toe, zodat het vak zich aan het ontwikkelen is van *unfashionable theme* tot *salonfähig*.
Zo zijn er momenteel twee nieuwe leerstoelen militaire geschiedenis. De eerste is bezet door prof.dr. P.M.H. Groen, die op 30 juni aan de Rijksuniversiteit Leiden haar oratie uitsprak. Op 19 oktober volgde aan de Universiteit van Amsterdam prof.dr. H Amersfoort.
Pioniers aan de Leidsche universiteit zijn hiervoor geweest J.A. de Moor en H.Ph. Vogel, die vanaf 1988 militaire geschiedenis hebben uitgebouwd tot een populair en druk bezocht college. Op 16 november is het hierop gebaseerde boek *Een wereld in oorlog* verschenen (Het Spectrum). De bijdragen van verschillende (gast)docenten aan het college zijn bewerkt en gebundeld tot een historisch overzicht van bijna dertig eeuwen krijgsgeschiedenis.
Een ander belangrijk boek is *De subsistentie van het leger. Logistiek en strategie van het Gealieerde en met name Staatse leger tijdens de Spaanse Successieoorlog in de Nederlanden en het Heilige Roomse Rijk (1701-1712)* (De Bataafsche Leeuw) van Olaf van Nimwegen. De auteur is in oktober op dit onderwerp gepromoveerd aan de Rijksuniversiteit Utrecht. Op 26 oktober werd in een sfeervolle presentatie aan de Koninklijke Militaire Academie het eerste exemplaar overhandigd aan generaal-majoor P.H.M. Messerschmidt, gouverneur KMA.
Generaal Messerschmidt is zelf op 15 november generaal-majoor J. Schaberg opgevolgd als voorzitter van de Stichting Het Koninklijk Nederlands Leger- en Wapenmuseum 'Generaal Hoefer'. Eerder al, in september, kreeg het Legermuseum een nieuwe directeur. De heer J.A. Buijse nam de plaats in van dr. J.P. Sigmond, die hoofd is geworden van de afdeling Nederlandse Geschiedenis van het Rijksmuseum.
In november verscheen eveneens bij de Bataafsche Leeuw, een uitgeverij die ondertussen een aanzienlijk militair-historisch fonds heeft, *Nederlandse vuurwapens. KNIL en militaire luchtvaart 1897-1942* van G. de Vries en B.J. Martens.
Op 21 maart 1996 promoveerde in Groningen Ronald de Graaf op het zeer lezenswaardige proefschrift *Oorlog in Holland 1000-1375*. De mooi uitgevoerde handelseditie is verschenen bij uitgeverij Verloren in de reeks Middeleeuwse studies en bronnen.
In 1995 is bij de Cambridge University Press *Illustrated history of warfare. The triumph of the west* uitgekomen, onder redactie van de befaamde Geoffrey Parker. Zoals de titel al aangeeft is dit werk bijzonder rijk, en functioneel, geïllustreerd. De ondertitel verwijst naar de these van de Amerikaanse historicus Victor Davis Hanson, die de 'western way of war' terugvoert tot de hoplieten (zie *Mars et Historia* 4/1993). Hanson levert zelf ook enkele bijdragen aan de bundel.
Een ander interessant boek is van de in Nederlandse boekhandels ondervertegenwoordigde Emperor's Press. Deze Amerikaanse uitgeverij geeft de memoires uit van kapitein Elzéar Blaze, *Military life under Napoleon*. Deze officier publiceerde zijn memoires in 1837 onder de titel *La vie militaire sous le Premier Empire*. De Engelse vertaling is van de hand van historicus John Elting.
Het laatste boek dat ik in dit beknopte overzicht wil vermelden, is *What they fought for. 1861-1865* van James McPherson (Anchor Books). In dit originele werk beschrijft McPherson aan de hand van vele brieven en dagboeken de ideologische motivatie van zowel Zuidelijke als Noordelijke militairen in de Amerikaanse Burgeroorlog.
Battlefield Tours zijn in Amerika en Engeland

al jaren populair. Nu is het ook in Nederland mogelijk om onder begeleiding historische plaatsen, waaronder slagvelden, te bezoeken. Enkele leden van Mars hebben dit bij twee gelegenheden gedaan, o.a. een bezoek aan de Grebbeberg. De *Battlefield Tours* worden georganiseerd door Mithras cultuur-historische arrangementen. U kunt bellen voor een gratis Bulletin: 015-261 10 65.
Vorig jaar was in het Rijksmuseum van Oudheden een tentoonstelling over wijn te zien. Het motto van de tentoonstelling was afkomstig van de grafsteen van een romeinse legioensoldaat: *Dum vixi, bibi libenter, bibite et vos.* (Bij mijn leven heb ik met veel plezier gedronken, drinken jullie vooral ook). Wie meer wil weten over het Romeinse leger, kan nog tot en met 27 oktober terecht in het Legermuseum te Delft. Daar loopt de door de archeologen Paul Beliën en Evert van Ginkel samengestelde expositie 'Legioen met natte voeten. Het Romeinse leger in Nederland'. Tot en met 15 september is eveneens in het Legermuseum een expositie te zien over het militaire verleden van Delft, in het kader van het 750-jarig bestaan van Delft.

Voor iedereen die zich interesseert in militaire geschiedenis is er dus wel een activiteit; het lezen van een van de vele boeken, het bezoeken van een expositie of een voormalig slagveld bezoeken. Hierbij wil ik leden van Mars die suggesties hebben voor volgende edities van militariade, oproepen deze te zenden naar ondergetekende, Rietgorsstraat 59, 2623 ME Delft.

Marco van der Hoeven

KL. SIERKSMA

Mars et Art

Dat krijgskunst en kunst elkaar kunnen ontmoeten wordt wellicht heel mooi geïllustreerd met het volgende stukje historie, zoals ik dat als medewerker aan Mars et Historia en aan het Keunsthistoarysk Wurkferbân van de Fryske Akademy ontmoette.

Op 5 oktober 1767 werd te Makkum Petrus Groenia geboren, enige zoon van Jan P. Groenia en Sytske (Saitsche) Harmannus Broeksma. Petrus kreeg tekenles van Harmen Wouters Beekkerk in Leeuwarden en bekwaamde zich in het bijzonder in portretschilderen en het uitbeelden van historische en symbolische voorstellingen.
In 1787 nam hij als vrijwilliger dienst bij de Friesche Brigade in Utrecht, maar moest nog in hetzelfde jaar met verscheidene andere Friese patriotten naar Duinkerken en vervolgens naar Saint Omer in Frankrijk vluchten. Hier zette hij zijn schilder- en tekenwerk voort en maakte van zijn medepatriotten portretten, schilderde decoraties en werkte als graveur met de bekende kunstenaars Hulk en Millies.
In 1796 werd hij benoemd tot 1ste luitenant van de Friese Garde en keerde hij terug naar Nederland. Voor zijn Franse militaire carrière werd hij in 1807 benoemd tot Ridder van de Unie. Hij kreeg het Kruis van het Legioen van Eer vanwege zijn deelneming aan de veldtochten tegen Spanje (1810-1814).
Tijdens die veldtochten maakte hij te velde studieschetsen. Zijn portefeuille met dat materiaal viel in Spanje in handen van de vijand. Hij vocht als kolonel in de Slag bij Waterloo, en wel aan de Franse kant (1815).
Na de inrichting van de monarchie in Nederland keerde Groenia terug naar de Nederlanden. Hij werd docent aan de Academie in Gent en exposeerde vervolgens regelmatig met geschilderde historiestukken, zoals in 1817 in Den Haag, in 1825 in Haarlem, in 1820 en 1836 tot 1838 in Amsterdam.
Inmiddels trad hij in dienst in het Nederland-

se leger. Als luitenant-kolonel kon men hem weer ontmoeten bij de 2de afdeling van de Friese schutterij in de Tiendaagse Veldtocht. Zijn afdeling leverde een beslissende bijdrage in de Slag bij Houthalen (1831), waarvan hij later in een schilderstuk een beeldverslag uitbracht.
Na zijn militaire loopbaan te hebben beëindigd vestigde hij zich in Amsterdam en vervolgde zijn artistieke loopbaan tot 1844, toen hij op 77-jarige leeftijd, op 1 juli in Koudekerk aan de Rijn overleed. Vele malen had hij exposities van zijn werk in België en Nederland verzorgd, waarover van alle kanten de loftrompet werd gestoken.
Het speurwerk naar de militaire carrière van Petrus Groenia begon na het ontdekken van een miniatuur-schilderingetje in het museum It Admiraalshûs in Dokkum, met de voorstelling van een (nog niet geïdentificeerde) man, wiens portret volgens de signering was uitgebeeld door P. GROENIA (op) 9 oktober 1795. De geportretteerde moest volgens de erbij gestelde kreten wel een patriot zijn geweest: De patriot is vrij - zelfs in den kerker en De waere dapperheid is zich zelve aitoes gelijk (geciteerd naar:) TRINK enz..
De heer D. van Weezel Errens stelde verder onderzoek in, in de collecties van het Friesch Museum in Leeuwarden en in het Gemeentearchief aldaar, naar werk van de nog weinig bekende kunstenaar.*
Liefst 23 schilderijen, negen miniaturen, een reeks tekeningen en ook gravures
werden teruggevonden. Het zijn meest schetsen, bijbelse voorstellingen en vooral ook historische en contemporaine voorstellingen van het krijgsbedrijf. Een (waarschijnlijk) zelfportret, ovaal en op doek geschilderd, als luitenant-kolonel afgebeeld in een huiskamer met twee soldaatje-spelende kinderen behoort tot de verzameling van het genoemde museum.
Aan de bekende militaire schilders en tekenaars kan nu gevoeglijk nog deze in de documentatie worden bijgeschreven!

* In de Elseviers Encyclopedie van Friesland (1958) is Groenia overigens wel vermeld (p. 330/331), ook nog extra als 'leerling van H.W. Beekkerk, een Leeuwarder schilder (1758-1796)', met een broer H.W. Beekkerk (1758-1822), bouwen meubelmeester en van 1795-1813 militaire functies bekledende. Vgl. ook: Jierboekje Genealogysk Wurkferbân Fryske Akademy 1946; en Ut de smidte XXVIII 2 (1994), kwartaaluitg. van de Fryske Akademy.

Boekenwijzer

Door gebrek aan ruimte kon ook in dit nummer de rubriek boekenwijzer, zeer tot onze spijt, niet worden geplaatst. In het derde kwartaalnummer, tevens het zesde lustrumnummer, wordt eveneens geen boekenwijzer opgenomen. De redactie doet haar uiterste best het gemis aan boekennieuws in het vierde kwartaalnummer goed te maken. De redactie vraagt voor het bovenstaande uw begrip.

DR R. DE GRAAF

The Glorious Expedition. De Engelse aanval op Walcheren in 1809

Een halve eeuw geleden voerden de geallieerden een grootschalige en dramatische landing uit bij het Zeeuwse West-kapelle. In lang vervlogen tijden deden de Engelsen dat ook. Twee Leidse studenten, Marc Prins en Tobias van Gent, verrichtten uitgebreid onderzoek naar de Engelse landing op Walcheren in 1809. Aan dit onderzoek zijn de gegevens voor dit artikel, dat meer een beschrijving van een weinig bekende geschiedenis wil zijn, dan een analyse, ontleend.[1]

In 1795 moest stadhouder Willem V met zijn familie vluchten naar Engeland. Ons land was een republiek geworden. De Bataafse Republiek duurde van 1795-1806. Van 1806-1810 was Nederland een koninkrijk onder koning Lodewijk, broer van Napoleon. Nederland was bezet door de Fransen.
Het doel van een eerste inval in 1799 was de restauratie van de stadhouderlijke regering om zo de Franse expansiezucht een halt toe te brengen, op een moment dat het de Franse legers in Zwitserland en Italië niet voor de wind ging.
De Engelse aanval was veelbelovend begonnen. Tweehonderd transportschepen hadden, middels 50 landingsvaartuigen en onder buitengewone effectieve dekking van het vuur van kanonneerboten, die tot 100 m van de kust kwamen, 17.000 man om 03.00 uur op 27 augustus 1799 onder leiding van Abercrombie bij De Keeten, negen kilometer zuid van Den Helder, gedebarkeerd. Ter hoogte van Texel was bovendien de Bataafse vloot uitgeschakeld. Vanuit Den Helder trokken de Engels-Russische troepen - met in hun midden de Oranjebrigade onder Willem V en zijn zoon Willem Lodewijk - in zuidelijke richting, zij hadden hierbij echter zo lang gewacht dat de vijandelijke bevelhebber Daendels zijn Bataafse leger met Franse eenheden had kunnen versterken. In felle gevechten werden de aanvallers op 19 september in de duinen tussen Groet en Bergen verslagen, door tactische miskleunen: het te vroeg en ongecoördineerd aanvallen, vele doden door **friendly fire** onvoldoende artillerieteun en onvoldoende flankdekking door infanterie.[2]
Reeds in april 1809 kwamen uit Engeland de eerste berichten over een nieuwe op handen zijnde invasie. Napoleon was op dat moment in actie in Midden-Europa, waardoor met name Oostenrijk zich bedreigd voelde. Vandaar dat dit land er sterk bij Engeland op aandrong andermaal te trachten een tweede front te openen.

In 1809 lag een deel van de Franse vloot in Antwerpen, reden waarom de monding van de Westerschelde bij Vlissingen en Cadzand extra was beveiligd. Vlissingen was in een groot fort herschapen met 100 kanonnen aan de landzijde en 100 aan de zeezijde. De stad had een Frans garnizoen onder commando van de impopulaire generaal Monnet. De rest van Walcheren bleef onder Hollandse verantwoordelijkheid vallen, namelijk onder generaal Bruce: een ervaren commandant, die reeds in 1799 een brigade onder zijn bevel had. De troepen van Monnet behoorden zeker niet tot het 'corps d'esprit' van de krijgsmacht. De eenheden waren onbetrouwbaar, zwak, ziek en misselijk, buitenlands of crimineel.
Het Pruisische regiment was de grootste eenheid in Franse dienst en bestond voornamelijk uit Duitse krijgsgevangenen die gedwongen waren dienst te nemen. Veel geestdrift bezat men niet, diverse eenheden waren naar Spanje gestuurd en een groot deel van de achtergebleven mannen was geveld door de Zeeuwse koorts, een veelal dodelijke ziekte.

Behalve uit leren bestond het Franse garnizoen nog uit 'chasseurs rentrés': soldaten die eerst waren gedeserteerd, maar later toch waren teruggekeerd. Verder waren er gestrafte soldaten, dienstweigeraars en veelal invalide veteranen. Al met al toch een geduchte strijdmacht.
Generaal Bruce, de Hollandse bevelhebber, had ongeveer duizend man onder bevel. Zijn belangrijkste taak was Veere te verdedigen. Op papier had hij ook de beschikking over vrijwillige Zeeuwen, de burgerwachten. Hun motivatie was echter omgekeerd evenredig aan hun financiële oogmerken. Een Duits officier beschreef hoe in de winter van 1808 het hele garnizoen op een gure dag met de burgerwacht moest paraderen. Samengekomen op een plein riepen de Franse hoogwaardigheidsbekleders tot driemaal toe: 'Vive l'Empereur'. De burgerwacht mompelde wat mee met matte stem, de aanmoedigingen van haar officieren koppig negerend. In de Walcherse dorpjes Koudekerke, Ritthem, Oost- en West-Souburg waren die Franse troepen ingekwartierd waarvoor de Vlissingse bevolking geen plaats had. Zoals zo vaak, waren deze gasten een ware plaag en vele klachten bereikten de Hollandse regering in Amsterdam. Met opzet stuurden de Fransen waardeloze eenheden, want Zeeland stond internationaal bekend om de terreur van slopende en dodelijke koortsen. Tussen Domburg en West-Kapelle lag een lazaret waar aan 2.000 koortslijders een onderkomen kon worden geboden.
De generaals Bruce en Monnet konden slecht met elkaar overweg. De een kreeg orders van koning Lodewijk, de ander van keizer Napoleon. Ieder had zijn eigen sector op Walcheren. Monnet was verantwoordelijk voor Vlissingen, Bruce voor Veere.
Op 12 juli 1809 wist een Londense krant alle in staat van paraatheid gebrachte Engelse eenheden en hun bevelhebbers met name te noemen, waarna een ander dagblad zich haastte om twaalf dagen later het vermoedelijke aanvalsdoel te vermelden.
Vanaf begin dat jaar waren door de verdedigers de eerste maatregelen genomen om hun defensie te versterken. Napoleon was bereid een stevige duit in het Zeeuwse zakje te doen: hij fourneerde in maart bijna een miljoen francs, waarvan eenderde voor Vlissingen. Generaal Monnet, machtswellustig als hij was, had geprobeerd zijn commandogebied uit te breiden. Prompt reageerde koning Lodewijk met de uitdrukkelijke verklaring dat Franse troepen slechts bij hoge uitzondering op Hollands grondgebied mochten opereren. Men voelde zich in Amsterdam klaarblijkelijk meer bedreigd door de Fransen dan door de Engelsen.
Overigens wist de sluwe Monnet fort Rammekens - vlakbij Vlissingen - handig van de Hollandse Bruce af te troggelen. Hij nodigde zijn rivaal/bondgenoot uit voor een etentje en gaf, terwijl men aan de dis geschaard zat, orders om het fort onverwijld te bezetten. Eind juli liet hij de gebelgde Bruce weten ook in Middelburg permanent troepen (onder het mom van erewacht) te willen legeren, waarop de Hollanders hem ziedend, desnoods met geweld van dit voornemen af wilden helpen. Voordat de kameraden elkaar met kanonskogels en dergelijke in de haren zouden vliegen, tekenden de eerste zeilen van de expeditieschepen zich scherp af tegen de westelijke horizon. Het was de avond van de 28e juli 1809.
Zoals bekend, biedt de kerktoren van Middelburg, die in de volksmond niet ten onrechte de lange Jan wordt genoemd, een weids uitzicht over de Walcherse kust. De 29e juli begluurden de verdedigers vanaf dit bouwwerk de Engelse vloot. Aanvankelijk leken de Engelsen hun troepen bij Cadzand aan land te willen zetten. Dit ging echter niet door, omdat de divisiecommandant Huntley gezien had dat er veel geschut stond opgesteld. Aangezien hij een tekort aan landingsvaartuigen had, gelastte hij de landing af. Later die dag waren de Engelsen noordwaarts om de kop van Walcheren heen gevaren. De Fransen haastten zich naar de kust om bij Breezand (Noord-Walcheren) de ontvangst te verzorgen. Ook generaal Bruce stuurde manschappen naar het nabijgelegen fort Ten Haak. Tevens gaf hij orders om een vijftigtal schepen gereed te houden in het Sloe om snel naar Zuid-Beveland te kunnen

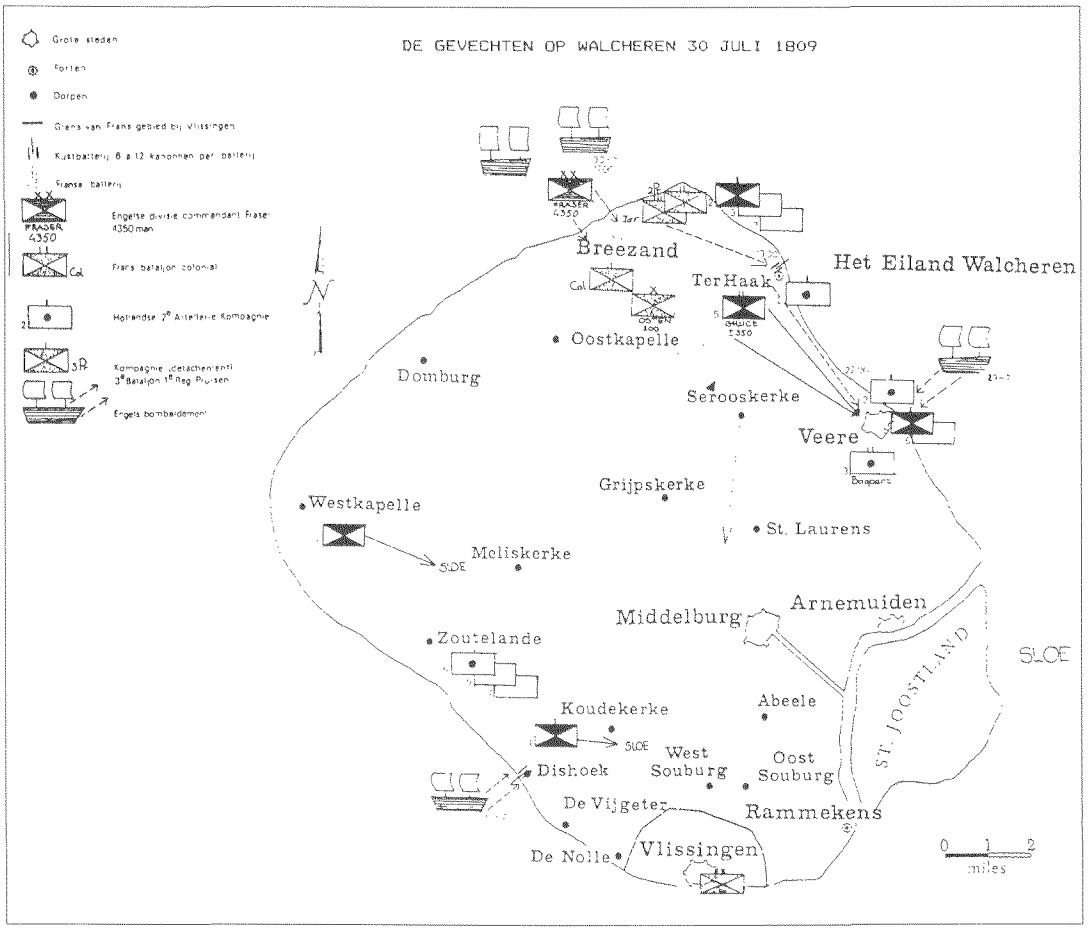

Tekening 1.

vluchten. Pas op vrijdag 30 juli om 17.00 uur landden de Engelsen. Vanaf de schepen werd een ondersteunend bombardement uitgevoerd. Dit werd dermate geconcentreerd en met zo veel precisie uitgevoerd, dat de Franse, Duitse en Hollandse troepen op de vlucht werden gejaagd.
Langs de noordoost kust rukten de Engelsen snel op en om 22.00 uur werd de eerste stormloop op Veere uitgevoerd. De Hollandse verdediging, 600 man sterk, sloeg de aanval af. Bij de Engelsen vielen 35 doden. Franse troepen in Serooskerke waren niet in staat gebleken een tegenaanval uit te voeren. De volgende dag boekten de Engelsen veel vooruitgang.

In Veere was op dat ogenblik de energieke luitenant-kolonel Bogaert de verdediging aan het voorbereiden. Door de versterkingen die generaal Bruce hem had gezonden, had hij de beschikking over ongeveer 600 manschappen. Veere had echter groot gebrek aan voorraden die nodig waren om een lang beleg te kunnen doorstaan. De stadsraad stuurde op de 30ste juli nog snel een verlanglijst naar de Zeeuwse landdrost voor zout, vlees en brood. Ook probeerde Bogaert nog op het laatste moment de verdediging van Veere te versterken. Hij vroeg de landdrost om 100 pond kruit en 5.000 patronen voor de Veerse burgerwacht. Tevens wenste hij toestemming om een 24-tal acht-

De landing van de Engelsen op Walcheren en de aanval op het fort den Haak, op 29 juli 1809,

tien jarigen voor dienst op te roepen.
Het beleg van Veere begon op de ochtend van de 31ste juli, toen Bogaert voor de eerste maal het bevel tot de overgave van de Engelse commandant kreeg. Generaal Bruce zat op dat moment al op Zuid-Beveland. Rond een uur of vier in de ochtend was hij met zo'n 250 man over het Sloe getrokken. Luitenant-kolonel Bogaert was een krijgsman in hart en nieren en weigerde dus met klem Veere over te geven. Het probleem was echter dat de Veerse bevolking hier anders over dacht, zelfs een missie van drie geestelijken kon hem niet op andere gedachten brengen. Bogaert ontsloeg daarop de compagnie burgerwacht omdat hij niet meer op hun trouw kon rekenen.
Op de 31ste barstte een hevig bombardement los. De Engelsen gebruikten 'congreve rockets', vuurpijlen. De Hollandse troepen boden felle tegenstand en wisten twee kanonneerboten tot zinken te brengen. De toestand in de stad werd evenwel onhoudbaar.
Om 10.30 uur verscheen Bogaert in de kelder van het raadhuis waar het stadsbestuur zich had verschanst. Om 04.00 uur, 1 augustus, gaf hij de stad over. Hij had nog 519 man over, 100 à 200 man hadden weten te ontsnappen uit de belegerde stad. Een Engelse officier was vol lof over de geboden tegenstand, de bewoners van Veere zaten echter met grote verwoestingen en een geplunderde stadkas opgescheept.
Middelburg had zich inmiddels zonder slag of stoot gewonnen gegeven. De burgers kwamen zich via een officiële afvaardiging aan de Engelse hoofdmacht onderwerpen. En wat had de stad uit militair oogpunt te betekenen? Niets, in verhouding tot Vlissingen dat nog stevig in Franse handen was.
De hoofdmacht van het Engelse leger was op zaterdag 31 juli eveneens bij Breezand geland. De bevelhebber van het ruim 4.000

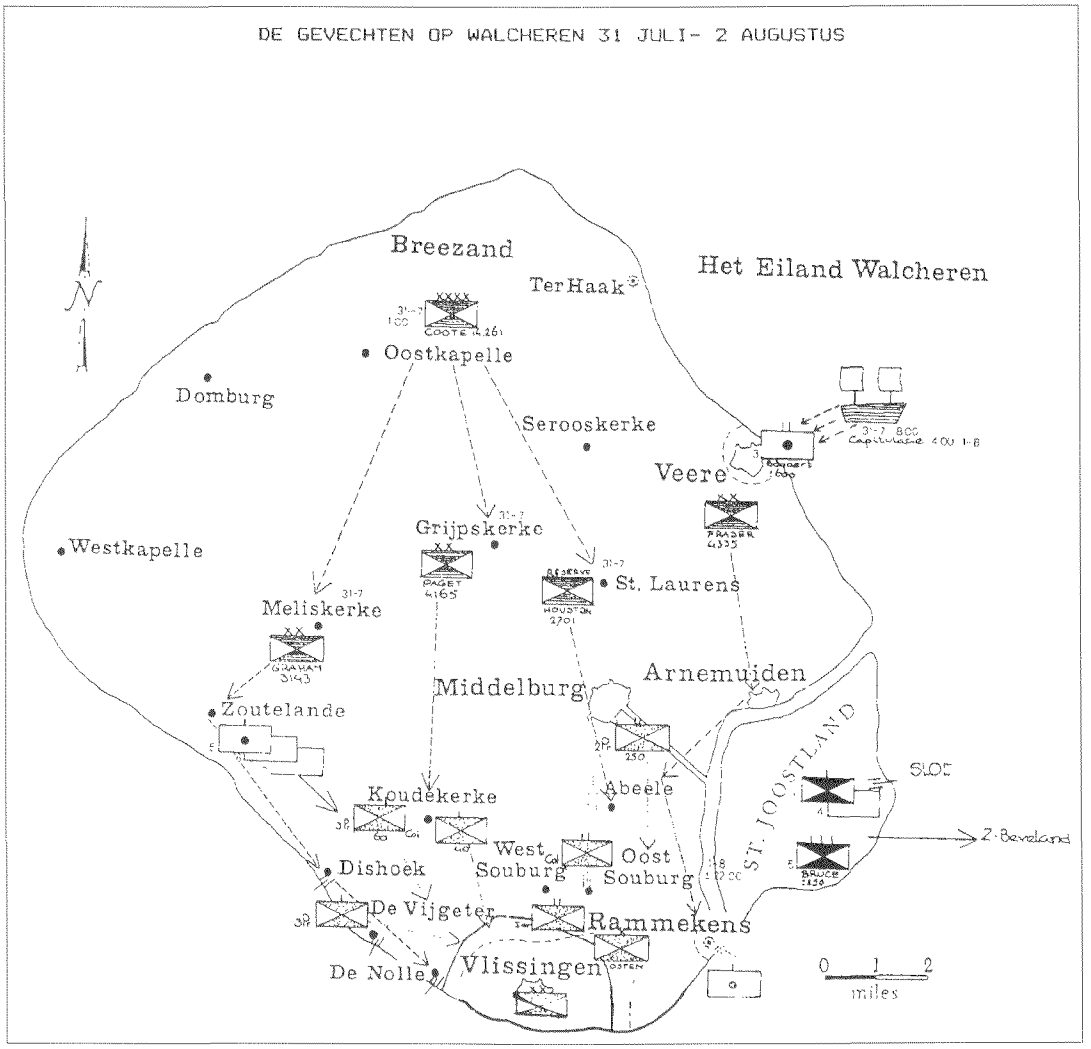

Tekening 2.

man sterke leger, generaal Coote, had zijn troepen in vier divisies verdeeld. In de nacht bevond zijn rechtervleugel onder leiding van generaal Graham zich bij Meliskerke (zie kaart). Zijn centrum onder aanvoering van generaal Paget groepeerde zich rond Grijpskerke en de legerreserve onder leiding van generaal Houston kwartierde bij St. Laurens, ten noorden van Middelburg. De linkervleugel onder leiding van generaal Fraser had het beleg rond Veere geslagen.

De volgende dag zetten de Britse divisie van Coote zich in beweging. Graham veroverde al vroeg in de morgen van de 1e augustus Zoutelande en rukte langs de duinen verder op naar Vlissingen. Hierbij veroverde hij een aantal kustbatterijen, die door Hollandse artillerie-compagnieën verdedigd werden. Deze kannoniers hadden door de snelle Engelse opmars geen tijd gehad om zich, volgens orders, terug te trekken. De eenheid van generaal Graham ontmoette de eerste serieuze tegenstand bij batterij Dishoek, waar de kannoniers versterking hadden ge-

Gezicht op de Engelse vloot op de Schelde en het fort Bath, bij de beschieting van het fort Frederik op 28 augustus 1809.

kregen van een detachement van het 3e Pruissische bataljon. De batterij bij Dishoek was overigens al op 30 juli door een eskader van de Engelse vloot beschoten. Na een korte schermutseling trokken de Hollandse en Pruissische troepen zich terug, nadat ze hun geschut onklaar hadden gemaakt door ze in zee te rijden. De Engelsen hervatten hun opmars. Uiteindelijk verdreef de divisie-Graham rond 18.00 uur de Franse troepen van de kustbatterij bij de Nolle, de laatste voorpost voor Vlissingen. Bij deze zware gevechten zette Graham cavalerie in, waardoor de Fransen zware verliezen leden.

De opmars van de divisie-Paget verliep vrij redelijk. Alleen bij Koudekerke werd lichte tegenstand ontmoet van twee kleine Franse detachementen. In de namiddag veroverde Paget na een kort gevecht West-Souburg. De opmars van zijn troepen naar Vlissingen werd echter tot staan gebracht door vuur vanaf de wallen van de vesting. Hierbij verloor Paget ongeveer 90 man. Hij had 200 krijgsgevangen gemaakt.

De reserve-divisie onder Houston kreeg met de hoofdmacht van de generaal Osten te maken. In Abeele, onder Middelburg, hadden de Fransen drie kanonnen opgesteld, bij Oost-Souburg lagen het Ierse en het koloniale bataljon met nog eens twee kanonnen. Deze gaven een geducht vuur, bovendien werd de Engelse divisie in de flank beschoten door eenheden van het 2e Pruissische bataljon. Ten koste van zware verliezen konden de Engelsen doorstoten tot Oost-Souburg. Houston kon Oost-Souburg pas innemen, nadat de koloniale eenheid in paniek vluchtte, toen deze omsingeld dreigde te worden. De manschappen van Paget bedreigden vanuit West-Souburg de linkerflank van de Franse verdediging, waarop Osten zich genoodzaakt zag om terug te trekken. Hierbij zetten ze een 50-tal huizen in Oost-Souburg in lichterlaaie. De Britse aanval stokte hier, toen ze onder vuur van het Vlissingse geschut kwam te liggen.

Nu waren de Fransen geheel teruggetrokken op Vlissingen. Buiten de wallen richtten zij nieuwe stellingen in. Buiten de stad bevonden zich alleen troepen in Fort Rammekens. Dit fort werd evenwel rond 22.00 uur door de linkervleugel van het Engelse leger onder lei-

ding van Fraser ingesloten. De Engelsen voerden vervolgens zware artillerie aan omRammekens te bombarderen. De Fransen trachtten op hun beurt dit vuur te beantwoorden, wat mislukte doordat Engelse infanteristen wisten te voorkomen dat ze hun kanonnen bemanden. Op dinsdag 3 augustus gaf de bezetting onder leiding van kapitein Wounier zich over.
In drie dagen hadden de Engelsen geheel Walcheren, met uitzondering van Vlissingen, veroverd. Zij verloren daarbij 300 man, terwijl aan Frans/Hollandse zijde meer dan 1.000 mannen waren gesneuveld. Uit militair oogpunt was dit buitengewoon, omdat een goed georganiseerde verdediging, zoals die van de Duitsers in november 1944, het de aanvallers behoorlijk moeilijk had kunnen maken.3 Duidelijk zichtbaar was hoe waardeloos in 1809 de verdediging, zelfs in het 'vertragend gevecht' georganiseerd was.
Maar nu stond het Engelse opperbevel voor een dilemma. Moest eerst Vlissingen worden veroverd - de daar aanwezige kanonnen bestreken immers de Westerschelde - of was het beter om vanuit het (later) veroverde fort Bath de sprong naar het strategische Antwerpen te maken?
Als de Engelsen deze belangrijke havenstad in handen hadden, konden ze eindelijk een tweede front tegen Napoleon starten; een groot leger zou dan doeltreffend van ammunitie, proviand en versterkingen kunnen worden voorzien. Napoleon was dan gedwongen zijn krachten en aandacht te verdelen. Let wel, zonder de verovering van Vlissingen kon geen schip veilig vanuit Engeland over de Westerschelde Antwerpen bereiken. Er zat dus weinig anders op dan eerst Vlissingen te veroveren.
De Franse bezetting van de veste Vlissingen had naar schatting een kleine 3.000 man versterking gekregen uit het tegenovergelegen Cadzand. Sommigen slaagden erin de overtocht in zeventien minuten te maken, terwijl ze onder Engels vuur lagen! Ten tijde van het beslissende beleg hadden de Engelsen 21.600 man en de Fransen 7.000 man.
De belegeraars hadden een week (!) nodig om zich in te graven en voldoende geschut aan te slepen. De Fransen probeerden op zaterdag 7 augustus om 17.00 uur een uitval: zowel over de zeedijk bij Vlissingen om Nolle te heroveren, als langs het Koudekerkse voetpad. Op de onbeschermde dijk hadden de veelal dronken Fransen geen enkele kans; bij Koudekerke hadden ze aanvankelijk enig succes, doordat ze enkel Engelse eenheden in de rug konden aanvallen, wat 22 krijgsgevangenen opleverde. Toen de Engelsen versterkingen stuurden, werden de rollen omgedraaid en raakten de Franse aanvoerders zelfs in gevangenschap, waarop hun troepen het hazepad kozen. Bij deze uitval lieten ten minste 500 mannen het leven.
De belegerden pasten een andere, oer-Hollandse, tactiek toe. Op dinsdag 10 augustus staken ze de dijken door, iets wat ze volgens Napoleon al veel eerder hadden moeten doen. Veel effect werd niet gesorteerd en de Engelse batterijen bleven waar zij waren. Drie dagen later, in de vroege middag, bulderden zowel te land als ter zee de kanonnen en mortieren. Tegen de avond stonden de Vlissingen redoutes en bastions, alle fortificaties, schansen en wallen, maar ook de huizen in de oude binnenstad in lichterlaaie.
Terwijl de aarde dreunde, gebouwen in elkaar zakten of explodeerden, soldaten en burgers zonder onderscheid getroffen werden en dikke, donkere rookwolken uit de stad opstegen trachtten burgerpompiers enkele branden te blussen. Aan het einde van een prachtige zomerdag in augustus zwegen de kanonnen, om de volgende morgen in alle vroegte opnieuw los te barsten. Er was geen houden aan: twee kerken, het gasthuis (ziekenhuis annex weeshuis), de stadsgevangenis, sociëteit De Vriendschap en het kostbare stadhuis werden vernietigd. Na het beleg telde men alleen al in en rond het gasthuis 230 kogelinslagen. De Franse generaal Monnet gaf de gebrandschatte en geblakerde veste een dag later over.
Toch stond het die dag vast dat de zegevierende Engelsen met hun expeditie volledig de plank hadden misgeslagen. Want wat was het gevolg? Op 24 augustus hadden ze hun troepen bij fort Bath verzameld, maar de Fransen hadden in drie weken in Antwerpen

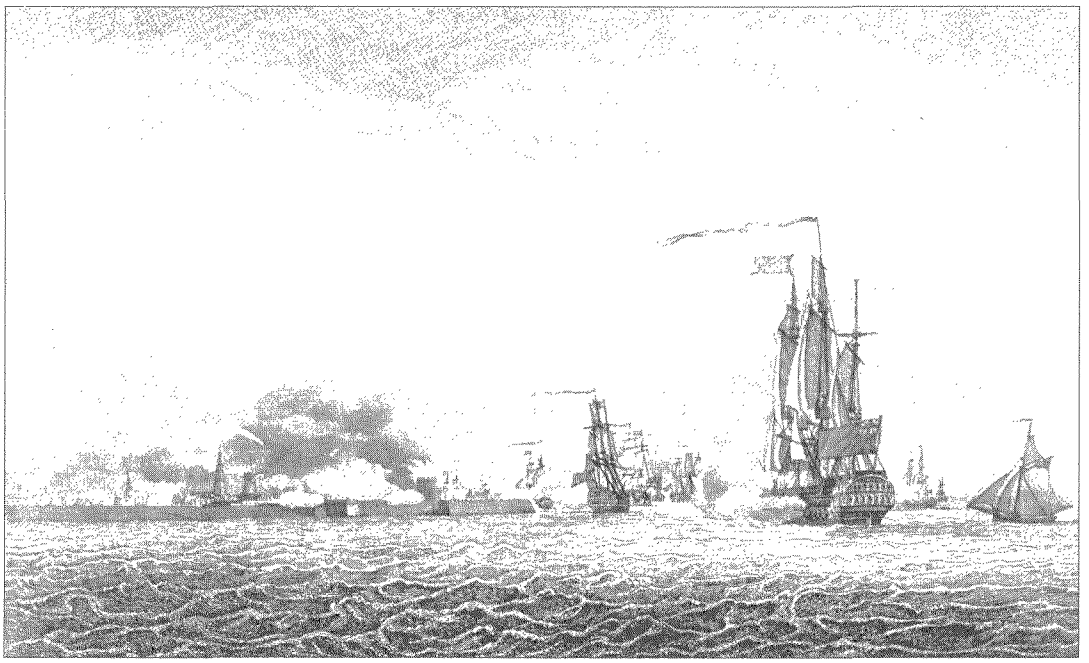

Het bombardement van Vlissingen vanuit zee door de Engelsen 13-14 augustus 1809.

en aanpalende forten maar liefst 35.000 man op de been gebracht. Van een verrassingsaanval was absoluut geen sprake meer. Bovendien bezweken in het Engelse leger de eerste manschappen aan de gevreesde Zeeuwse koorts. Met de grondige aanval op Vlissingen was veel te veel tijd verspild. Als inderdaad Antwerpen het doel was, hadden ze in de eerste week van augustus meer risico's moeten nemen en aan moeten vallen.
Na enkele dagen van aarzelen en overwegen liet de Engelse aanvoerder zijn troepen uit fort Bath terugtrekken. Zuid-Beveland was op 5 september ontruimd en op Walcheren bleef nog vier maanden een niet te benijden garnizoen van 18.000 zielen achter. Driekwart liep Zeeuwse koorts op en velen stierven . . . Met Kerst 1809 kon de balans worden opgemaakt. Van de 40.000 man waren er 5.000 gestorven en nog 12.000 ziek. De Zeeuwse koorts trof vooral niet-Zeeuwen en ontstond door een combinatie van factoren: muskieten boven modderige en slijkerige oevers en poelen met stilstaand water; onhygiënisch drinkwater, zomerse hitte, herfstregens en lichamelijke uitputting. Pas tegen het einde van de vorige eeuw wist men met behulp van kinine deze dikwijls dodelijke ziekte afdoende te bestrijden.
Om kort te gaan, de expeditie was in velerlei opzicht een fiasco geworden. Voor de Engelsen omdat ze uiteindelijk alleen maar een kortstondige dreiging hadden kunnen vormen en slechts Vlissingen als militair bolwerk hadden kunnen uitschakelen. Per slot van rekening had een goed uitgevoerde vlootoperatie hetzelfde effect kunnen bewerkstelligen en met veel minder soldaten.
Het was triest voor de Oostenrijkers omdat ze toch alleen door hadden moeten vechten en onderworpen werden. Voor de Hollanders omdat de Fransen in de winter van 1809-1810 geheel Walcheren bezetten. Natuurlijk ook voor de Zeeuwen, en met name de inwoners van Veere en Vlissingen, omdat hun steden in puin lagen en omdat ze dierbare familieleden verloren hadden.
Of in 1799 en 1809 de politieke situatie, de 'grand strategy', wel zo gunstig was, als de geallieerden hoopten, kan ik niet beoorde-

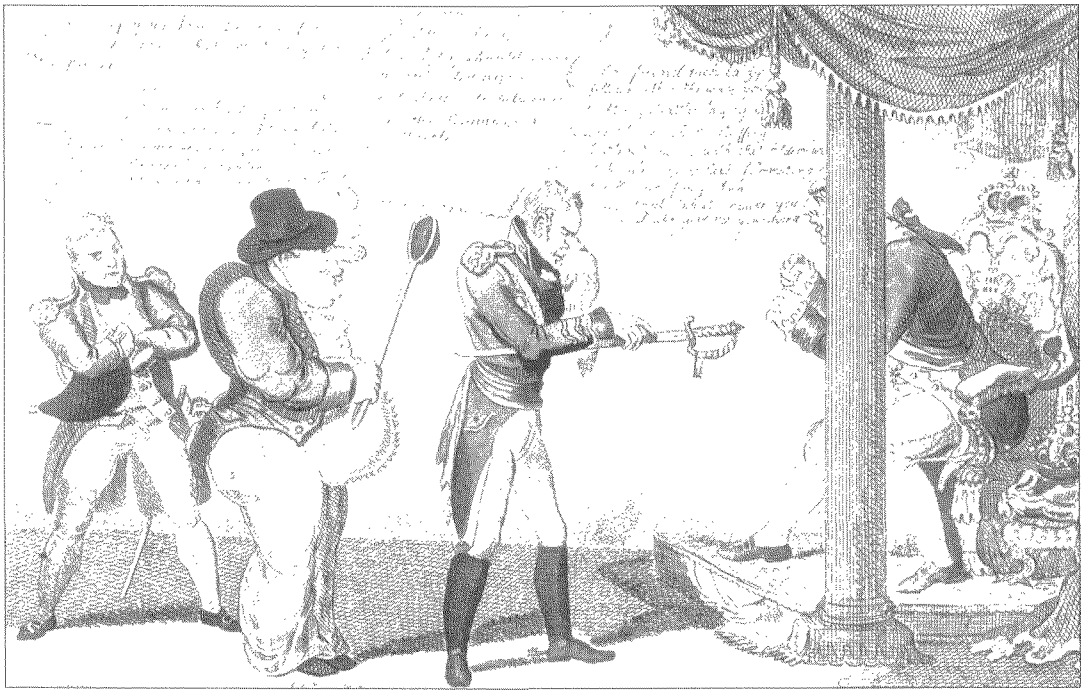

Spotprent, voor de Engelsen liep 'the Glorius Expedition' op een regelrechte catastrofe uit.

len. Afzonderlijk onderzoek en een diepgaande krijgswetenschappelijke analyse zou hierin meer duidelijkheid kunnen verschaffen. Wel wil ik nog ingaan op de gevoerde militaire strategie. Zeker in vergelijking tot de latere Tweede Wereldoorlog, kan de keuze van de geallieerden om een impasse te doorbreken door middel van het openen van een tweede front op het continent, op zichzelf moeilijk verkeerd worden genoemd. Dat dit in beide gevallen in ons land gebeurde - met goede havenfaciliteiten om uit Engeland (en Rusland) manschappen en materieel aan te voeren, is verdedigbaar. Aan mankracht in het geallieerde leger had het in beide expedities niet gelegen, maar wel aan doortastend optreden. Na de in beide gevallen uitstekend uitgevoerde landingen en spectaculaire offensieve operaties, had het initiatief niet meer uit handen moeten worden gegeven, maar hadden leger en vloot gecombineerd moeten aanvallen en, net als bijvoorbeeld onder Alexander de Grote in de oudheid, had de vloot het leger logistiek kunnen ondersteunen. Zowel in Noord-Holland als in Zeeland bood de geografie daartoe voldoende mogelijkheden, want als de Engelsen één militair voordeel boven de Fransen/Bataven hadden, was het wel de maritieme superioriteit.

Noten:

1. Tobias van Gent en Marc Prins, 'De Engelse invasie in Zeeland in 1809', (ongepubl. scriptie RU Leiden 1989). Met toestemming van de auteurs heb ik hun onderzoek mogen verwerken en citeren.
2. Zie hiervoor bijvoorbeeld A. Alberts, *De huzaren van Castricum* (Amsterdam 1973) 255-328.
3. En ook de Hollanders in 1253, toen de Vlamingen bij West-Kapelle landden.
4. Foto's afkomstig uit Rijksarchief in Zeeland, Zeeuwsch Genootschap, Zelandia Illustrata III, 295-302-299 en 304.

DR F. SNAPPER

De strijd om de Zeeuwse eilanden in mei 1940, deel V

De gebeurtenissen op 16 mei

Kort na middernacht werden Hr.Ms. O.S. I en Hr.Ms. O.S. II, die op patrouille waren voor de ingang van de Zandkreek door een Duits bombardementsvliegtuig aangevallen, maar liepen geen schade op. De commandant van de O.S. II meende dat het Duitse vliegtuig dicht onder de wal een magnetische mijn had afgeworpen en koerste daar op af, om de juiste plaats vast te stellen. Het schip liep hierbij aan de grond, maar raakte later weer vlot. Ook de O.S. I was naar de wal gevaren, waar de commandant de bemanning de gelegenheid gaf daar dekking te zoeken. Vandaar werd telefonische verbinding gekregen met Commandant Zeeland die het patrouille-gebied verlegde naar de ingang van het Veersegat en de noordkust van Noord-Beveland. Hierbij werd Veere als basis aangewezen. Een nadere order bepaalde dat de O.S. II in Veere moest blijven in afwachting van nadere berichten[1].

Bij Wemeldinge werd om 2.15 uur door de Franse infanterie een rode lichtpatroon afgeschoten. Ondanks de complete duisternis werd door het Franse scheepsgeschut twee vijandelijke mitrailleurs tot zwijgen gebracht. Bij het begin van de ochtendschemering om 3.15 uur (hieruit blijkt dat de onderzoeker Mordal de Nederlandse tijd aanhoudt) begonnen de Franse oorlogsschepen systematisch de Duitse posities te beschieten. De Duitsers beantwoorden dit vuur niet en 40 minuten later hadden de chasseurs hun munitie verschoten en moesten zich terugtrekken[2].

"Bij het aanbreken van de dag gaven de Duitse luchtstrijdkrachten een reprise van de op 15 mei uitgevoerde aanval op de Zanddijkstelling; thans echter was de Kanaalstelling aan de beurt. Evenals op 15 mei schitterden de geallieerde vliegtuigen door afwezigheid. De Franse troepen in hun primitieve schutterputten leden vrij zware verliezen.... Reeds voor 7.00 uur werd de aanwezigheid van Duitse geïnfiltreerde afdelingen west van het kanaal vastgesteld"[3]. Hoewel de Duitse bronnen niets vermelden over deze infiltratie staat vast dat deze hebben plaats gevonden. Zo werd de groep onder leiding van luitenant Van Santvoort, na het aanbreken van de dag, in een boerderij door de Duitsers verrast en gevangen genomen[4].

Om 6.40 uur kwam bij het 26e Duitse Legerkorps een telefonische mededeling van het 18e Leger binnen dat de inname van Vlissingen prioriteit had. Dientengevolge werd niet alleen II/SS Deutschland naar Zeeland gedirigeerd, maar ook de SS-Panzerjägerabteiling, I/SS Abteilung Artillerie en de gemotoriseerde schwere Artillerie abteilung 629. Volgens Duitse gegevens werden vanaf 8.20 uur de Franse stellingen met lichte en zware infanterie wapens beschoten en omstreeks 10.20 uur (Ned) lukte het I en III/SS Deutschland in rubberboten over een breed front aan beide zijden van de weg Yerseke-Kapelle het kanaal over te steken[5].

Ook de Franse bronnen vermelden dat, ondanks het vuur van de Franse artillerie, de Duitsers omstreeks 10.30 uur in rubberboten het kanaal overstaken. Daarentegen vermelden andere Franse gegevens dat tussen 8.20 en 9.20 uur Duitse troepen waaronder gepantserde voertuigen een bres in de Franse verdediging hadden geslagen[6].

Het is echter onmogelijk dat reeds toen Duitse pantserwagens in actie zijn gekomen op de westelijke oever van het kanaal door Zuid-Beveland. Immers de Duitse gegevens ver-

melden dat eerst om 16.35 uur een veerdienst kon worden ingericht, die in staat was een verkenningseenheid met pantservoertuigen over het kanaal te zetten[7]. De Franse berichten betreffende het overschrijden van het kanaal vóór 10.20 uur moeten op een vergissing berusten. Daarentegen lijkt het aannemelijk dat reeds voor die tijd een bres in de Franse verdedigingslinie is ontstaan, doordat een aantal Franse soldaten de stelling verliet omdat zij, evenals hun Nederlandse wapenbroeders, niet bestand waren tegen de vele aanvallen van vijandelijke vliegtuigen, die zij niet doelmatig konden bestrijden.

Uit het verloop van de strijd blijkt echter dat een belangrijk deel van de Franse militairen de strijd met de SS heeft aangebonden.

Zo werd bij Hansweert een Duitse poging om over het kanaal te komen door 3-I-271 Régiment d'Infanterie afgeslagen. Ten noorden van 3-I-271 Régiment d'Infanterie moesten 2-I-271 Régiment d'Infanterie en 1-I-271 Régiment d'Infanterie een zeer breed front verdedigen. 1-I-271 Régiment d'Infanterie werd in tweeën gesplitst. De sectie van luitenant Bazin verplaatste zich, nadat alle munitie was verschoten naar 6-II-271 Régiment d'Infanterie. De rest van 1-I-271 Régiment d'Infanterie en 2-I-271 Régiment d'Infanterie trokken terug op Schore waar opnieuw weerstand werd geboden.

Inmiddels had C.-II-271 Régiment d'Infanterie, majoor Bouvier, een tegenaanval voorbereid vanuit het vak van 6-II-271 Régiment d'Infanterie. Hiervoor had hij zich naar de commandant van die compagnie, luitenant Nau, begeven. Volgens het opgestelde plan zou nog een extra opening (créneau) van 300 meter in de linie moeten worden gemaakt om de artillerie in staat te stellen de Duitsers doelmatig te bestoken. Aangekomen bij 6-II-271 Régiment d'Infanterie hoorde hij - vermoedelijk van luitenant Bazin - dat 1-I-271 Régiment d'Infanterie uiteen was gedreven. Bouvier keerde toen onmiddellijk terug om de tegenaanval in te zetten. Het was hoog tijd want dat deel van het front waar de SS niet opdrong zoals bij Wemeldinge, waar 5-I-271 Régiment d'Infanterie lag, bleef onderworpen aan zware Duitse luchtaanvallen en artilleriebeschietingen. Luitenant Nau raakte aan beide benen zwaar gewond; bij 7-II-271 Régiment d'Infanterie sneuvelde luitenant Mercier; raakte kapitein Simon gewond en had het grootste deel van deze compagnie om 11.00 uur de stelling verlaten[8].

Dientengevolge heeft generaal Deslaurens, toen hij volgens de auteur Kamerling tussen 10.30 en 11.00 uur een inspectietocht langs het kanaal maakte, dat toen nog grotendeels in Franse handen was, veel terugtrekkende soldaten gezien, wat hem deed verklaren:

> "Il n'y a pas un Boche à voir, mais c'est la panique" (Er is geen mof te zien, maar het is paniek)[9]

Het zal omstreeks 1.00 uur zijn geweest dat majoor Bouvier aan het hoofd van de reserve (de verkenningseenheid) de tegenaanval inzette, om de vijand, die de ontstane opening in de stelling van 6-II-271 Régiment d'Infanterie had bereikt, terug te werpen. Met de woorden:

> C'est à moi qui ait fait la Grande Guerre de montrer mes hommes comment on se bat" (Het is aan mij, die de Grote Oorlog (1914-1918 FS) heeft meegemaakt om mijn mannen te tonen hoe men vecht)

trok hij ten aanval. Enkele ogenblikken later sneuvelde hij. De aanval liep dood in het heftige vuur van de tegenstander en luitenant Robineau, zelf gewond, keerde daarop met de overgeblevenen naar de uitgangsstelling terug. Kort na 12.00 uur kreeg hij de order om naar Kattendijke te gaan, om het terugtrekken van II-271 Régiment d'Infanterie naar Walcheren langs de Oosterschelde te dekken. Om 13.00 uur bereikte hij met zijn detachement die plaats.

Ook op andere delen van het front hadden de Fransen tegenaanvallen ingezet, maar die liepen eveneens op een mislukking uit. Dit werd mede veroorzaakt doordat de oude Franse lichte mitrailleurs dienst gingen weigeren en munitiegebrek, ook bij de artillerie. Dit munitiegebrek was op zijn beurt veroorzaakt doordat de gevechtstrein van 271 Regiment d' Infanterie eerst in de nacht van 15 op 16 mei de Westerschelde kon overste-

ken[10].
De door luitenant Robineau ontvangen terugtochtsorder had kolonel Guihard reeds omstreeks 11.30 uur gegeven. Deze voorzag in een opnamestelling 5 km west van Goes van waaruit naar Walcheren zou worden teruggetrokken[11]. Op verschillende punten boden de Fransen nog hardnekkig tegenstand. De Duitse troepen, die omstreeks 12.40 uur (Ned) Kapelle hadden bereikt konden eerst na zware gevechten deze plaats innemen. Luitenant Robineau wist, met zijn detachement, Kloetinge tot 16.00 uur te verdedigen. De Duitsers konden daarna snel naar Goes oprukken waardoor III-271 Régiment d'Infanterie te Monnikendijk werd geïsoleerd, waardoor het zich spoedig daarna moest over-geven.
Vanaf 17.00 uur hadden de Fransen op Zuid-Beveland slechts een bruggehoofd bij de Sloedam in handen. Een poging van de Duitsers om met enige pantserwagens bij de Sloedam door te breken werd door het Franse bruggehoofd afgewezen[12].
Reeds omstreeks 12.00 uur had reserve-kapitein Van den Heuvel aan luitenant-kolonel Bruins, Commandant 38-Regiment Infanterie, het terugtrekken van een deel van de Franse troepen gemeld. Om 13.30 uur op het stafkwartier aangekomen bleek schout-bij-nacht Platon daar eveneens aanwezig te zijn. Zowel hij als schout-bij-nacht Van der Stad (Commandant Zeeland) bleken van de toestand onkundig te zijn. Van den Heuvel wees op de noodzaak de Sloedam en de nauwe accessen die daar naar toe leidden te vrijwaren voor aanvallen van Duitse gevechtsvliegtuigen, hetgeen zonder steun van geallieerde jachtvliegtuigen onmogelijk was. Platon belde meteen Amiral-Nord in Duinkerken op om dringend om geallieerde luchtsteun te vragen. Vervolgens sprak hij zijn verwondering er over uit dat deze toestand hem en de Commandant Zeeland door de Nederlandse verbindingsofficier bij kolonel Guihard "... moest worden gerapporteerd en dat de generaal Durand hiervoor geen contact met hen beiden had gezocht". Toen deelde de reserve-majoor van de Motordienst, Jhr C.L.B.W. Suchtelen van der Haare, "... die werkzaam als schadecommissaris uit Noord-Brabant was teruggetrokken en zich bij het Commando Zeeland had gemeld ..." en bij Durand was gedetacheerd als verbindingsofficier mee: dat de generaal "... reeds ruim twee uur voordien met een deel van zijn staf naar Vlissingen was gevlucht, ten einde naar Zeeuws-Vlaanderen te ontkomen. Schout-bij-nacht Platon gaf onmiddellijk opdracht, alle vaartuigen te Vlissingen te blokkeren en gaf een ordonnans de opdracht generaal Durand te Vlissingen op te sporen en hem een order van de volgende inhoud ter hand te stellen:

> "Retournez immediatement à votre poste et reprenez le commandement de vos troupes. Les Allemands ne traverseront pas le Sloedam de votre vie". (keer onmiddellijk terug op Uw post en herneem het bevel over Uw troepen. De Duitsers zullen, zolang U leeft, de Sloedam niet passeren)[13].

Enige tijd later "... belde de generaal Durand uit Vlissingen op om toestemming met een ferryboot over te mogen steken naar Breskens. Aan de gezagvoerders van deze boten was namelijk opdracht gegeven niemand van Vlissingen naar Breskens te vervoeren, die daartoe niet toestemming kon aantonen van de staf. (Dit was conform Platon's order. FS). Schout-bij-nacht Platon weigerde deze toestemming en gelastte de generaal terstond naar Middelburg terug te keren[14]. Dat deed Durand niet maar vestigde zijn commandopost in het oude fort de Nolle, dat ten noordwesten van Vlissingen lag. Het tijdstip van dit gesprek is onbekend.
Wel is het zeker dat Durand omstreeks 16.20 uur (17.00 Franse tijd), vanuit fort de Nolle, Platon telefonische heeft voorgesteld de Franse troepen naar Zeeuws-Vlaanderen te evacueren, "... aangezien deze troepen naar zijn mening zich niet op Walcheren zouden kunnen handhaven". Toen was bij Platon de maat vol. Hij onthief Durand van zijn commando, dreigde hem te zullen laten doodschieten, als hij het waagde naar Zeeuws-Vlaanderen over te steken en verzocht generaal Deslaurens naar Walcheren te komen, om de aanval van de Duitsers te stuiten[15].

Toen op 16 mei na de reeds beschreven maatregelen, die door Platon waren genomen, het stafkwartier Commando Zeeland geen contact kon krijgen met de commandanten in Zuid-Beveland werd aan kapitein van den Heuvel omstreeks 15.30 uur de volmacht gegeven om de Nederlandse militairen die zich noord van de lijn Goes-Middelburg bevonden te verzamelen nabij Katsche veer en hen naar Noord-Beveland te vervoeren. Om 16.00 uur uit Middelburg vertrokken, passeerde hij om 16.20 uur het Franse bruggehoofd, oost van de Sloedam en richtte hij bij het Katsche veer een bruggehoofd in en verzamelde daar de Nederlandse troepen in het noordwestelijk deel van Zuid-Beveland. Om 17.30 uur kon het overzetten van de troepen naar Kortgene op Zuid-Beveland door middel van een veerpont en visserspink beginnen. Behalve de reeds vermelde 278 man van III-38 Regiment Infanterie werden nog 144 man van 14 Grensbataljon en 86 van III-17 Regiment Artillerie overgezet. Ook lukte het een colonne van een 24 tal transport-, munitie-, keuken- en Rode Kruiswagens over te zetten. Deze operatie was om 22.00 uur voltooid. Maar met een aantal van bovenvermelde militairen en enige vaartuigen, waarvan de bemanningen zich ter beschikking hadden gesteld werden de vele schepen uit de haven verwijderd en tenslotte werd de haven versperd. Om 23.30 uur stak reserve-kapitein Van den Heuvel met de laatste militairen naar Kortgene over.

Zowel majoor Triebel, C-14 Grensbataljon, als majoor Noordenbos, C-III-38 Regiment Infanterie, beiden beroeps officieren, hebben zich moeiteloos geschikt in de maatregelen van deze reserve-officier die een lagere rang had dan zij.

Kapitein Van den Heuvel had, toen hij op het stafkwartier Commando Zeeland was, ook gepleit om de troepen die zich in het zuidwesten van Zuid-Beveland bevonden naar Zeeuws-Vlaanderen over te brengen[16]. Van der Stad, die toen in het geheel geen contact meer had met Zuid-Beveland nam aan dat zowel overste Bruins als overste Van der Drift zich niet meer bij hun troepen bevonden. Derhalve besloot de Commandant Zeeland nu in te gaan op het op 15 mei door Gey van Pittius, die tegelijkertijd met Van den Heuvel op het stafkwartier was gekomen in te gaan. Hij benoemde op grond van zijn bevoegdheden als Opperbevelhebber Land- en Zeemacht, Gey van Pittius tot luitenant kolonel der infanterie en gelastte hem zijn uniform (commissaris van het Rode Kruis) dienovereenkomstig te wijzigen. Terzelfdertijd kreeg hij van Platon de benoeming "... tot commandant van alle troepen (ook de Franse) op Zuid-Beveland, waarna Commandant Zeeland hem een schriftelijke volmacht verstrekte, luidende: "Ik geef hiermede de luitenant-kolonel Gey van Pittius volmacht op Zuid-Beveland te handelen naar zijn inzicht". Bovendien besprak hij met de overste de mogelijkheden om de Nederlandse troepen aanvallend te doen optreden tegen de flank van de naar de Sloedam oprukkende Duitse strijdkrachten. Teneinde deze actie meer kans van slagen te bieden, zou door Commandant Zeeland worden nagegaan inhoeverre het mogelijk zou zijn schepen met wapens, munitie en levensmiddelen naar de haven van Borssele te zenden[17].

De volmacht, die Gey van Pittius had gekregen gaf hem de mogelijkheid bevelen te geven aan militairen beneden de rang van luitenant-kolonel; officieren van dezelfde rang of hoger behoefde zijn bevelen niet op te volgen. Hij bezat immers geen instructie waarbij hij was aangesteld als commandant van alle (ook de Franse) troepen. Vermoedelijk is dit gedaan, om de bevelvoering niet te compliceren, mocht het blijken dat Guihard en Bruins een redelijk contact met hun troepen hadden.

Toen Gey van Pittius in Borssele was aangekomen, nadat hij onderweg verschillende Nederlandse troepen bevelen had gegeven[18], ontmoette hij in Borssele luitenant-kolonel Van der Drift aan wie hij zijn volmacht liet zien. Omstreeks 23.30 werd dit Bruins bericht, die vergeefs verbinding had proberen te krijgen met Commandant Zeeland. Uiteraard spoedde Bruins zich naar Borssele en toen hij daar aankwam heeft Gey van Pittius hem niet zijn volmacht getoond. Het voor-

stel van Gey van Pittius om aanvallende acties uit te voeren werd verworpen. Een deel van de troep bezat geen wapens meer. Bovendien was men weerloos tegen pantserwagens (waarmee rekening moest worden gehouden) want noch pantserafweergeschut, noch 6 veld was aanwezig. Bovendien waren vele manschappen door de vele malen dat, gedurende de terugtocht tegen vijandelijke vliegtuigen gedekt moest worden en de slaaprust, die er veelal bij was ingeschoten, oververmoeid. Bij verschillende eenheden waren onvoldoende aantallen soldaten, die nog in staat waren de wacht te betrekken. Officieren als kapitein Hagers en luitenant Izaaks stonden die nacht op wacht[19].

Vooruitlopende op de gebeurtenissen kan worden vermeld dat op 17 mei om 0.30 uur een per auto naar Middelburg gezonden officier terugkeerde "... met het bericht, dat hij in de omgeving van de Sloedam ledig automateriaal had aangetroffen, waaruit hij concludeerde, dat het personeel gevangen genomen en de Sloedam door de Duitsers was bezet, zodat een terugtocht daarlangs niet meer mogelijk zou zijn. Hij had evenwel geen Duitsers gezien".

Gey van Pittius had, nadat Bruins had geweigerd om tot aanval over te gaan zijn uniform weer gewijzigd in dat van commissaris van het Nederlandse Rode Kruis, ging daarop persoonlijk per auto in de richting van de Sloedam. Nadat hij op enige afstand van de Sloedam een Duitse officier had ontmoet, die hem op grond van zijn Rode-Kruis tekens liet passeren, stelde hij vast, dat zich oost van de Sloedam nog een Frans bruggehoofd bevond en dat zich slechts weinig Duitsers daar tegenover bevonden. Daarna keerde hij naar Borssele terug, deelde zijn bevindingen mede en stelde C-38 Regiment Infanterie voor, te trachten naar de Sloedam uit te breken. C-38 Regiment Infanterie ging daar echter niet op in"[20].

Was het optreden van Gey van Pittius op 15 mei wellicht aanvechtbaar op grond van het internationale oorlogsrecht, met het verrichten van een militaire verkenning in Rode Kruis uniform heeft hij dat recht geschonden. De Duitse officier, vermoedelijke een SS-er, nam wel de bepalingen van dat recht in acht.

Om 08.00 uur kwam luitenant-kolonel Bruins in contact met een Duitse majoor aan wie hij kenbaar maakte dat hij zich met de troepen, die daadwerkelijk onder zijn commando stonden, wenste over te geven[21]. Toen bleek dat Gey van Pittius gelijk had met zijn bewering dat het moreel van de troepen gemakkelijk zou kunnen worden hersteld. Want deze Nederlandse soldaten wilden op de Duitsers geen verslagen indruk maken, want in gesloten formatie meldden deze eenheden zich bij de "Gefangensammelstelle" te Goes[22].

Op 16 mei was de inmiddels aangetrokken Duitse artillerie omstreeks 12.00 uur met de beschieting van Tholen begonnen. Majoor Meijer had Commandant Zeeland hiervan op de hoogte gesteld, die van oordeel was

> "... dat de bezetting van het eiland, die van elke steun van artillerie en luchtstrijdkrachten was verstoken, ruimschoots aan de eer had voldaan, terwijl bovendien een voortgezette verdediging geen zin meer zou hebben nu de Zanddijkstelling was gevallen!"[23].

Derhalve ontving Commandant I-38 Regiment Infanterie opdracht het eiland te ontruimen en met de bezetting naar Schouwen over te steken. Helaas is door gebrek aan transportmiddelen slechts majoor Meijer met ongeveer 250 man op Schouwen gearriveerd. Zij werden in Zierikzee gelegerd[24]. In de buurt van dat stadje lag bij de Hoek van Ouwerkerk de gestrande Hr.Ms. Hydra. De BV 35, op 16 mei door Commandant Zeeland gezonden om de Hydra vlot te slepen, slaagde hierin niet, wegens beschietingen vanaf Tholen[25].

In de loop van die morgen was C-I Marinebataljon, luitenant-kolonel H. baron van Hemert tot Dingshof, vergezeld van zijn adjudant, de eerste luitenant der Mariniers KMR, J.Th. Rikkers, zijn verspreid liggende eenheden gaan inspecteren en, in verband met de aanhoudende stroom geruchten, moed in spreken. Zijn commandopost was in Middelburg en hij ging eerst langs Commandant Zeeland om over de toestand te worden inge-

licht. Wie hem de desbetreffende informatie heeft verstrekt is onbekend. Maar hij deelde zijn mensen mee

> "... dat duizenden Fransen onderweg waren, dat er nog geen Duitser in de Zanddijk was, dat ze nog bij Steenbergen stonden...

Toen hij weg ging steeg er een gejuich op. Toen hij in de loop van de middag Oostkapelle naderde werd zijn auto verschillende malen door posten van de Peeltroepen, die op korte afstand van elkaar stonden, aangehouden. Van de aanwezigheid van deze troepen in Oostkapelle, waar ook 4-I Marinebataljon lag, wist hij niets af. Hij nam contact op met kapitein Hofman (vermoedelijk de reserve-kapitein J.A. Hofman), die hem en zijn adjudant bracht bij de kantonnementscommandant, reserve majoor W.E.H. Janssen. Deze was van mening dat C-I Marinebataljon zijn problemen met luitenant-kolonel Themann moest bespreken, waarop het gezelschap, waarbij zich ook C-4-I Marinebataljon had gevoegd, naar het bureau van de overste Themann ging, dat zich ook in Oostkapelle bevond. Volgens kapitein Kriens, die bij Themann in de kamer kwam, toen het gesprek al aan de gang was, zat deze met stilzwijgende verbazing naar Van Hemert te luisteren, die sprak als een

> "... joviale ronde rimboeklant, die bij zichzelf te gast was, die zijn relaas kruidde met geestige frisse woorden en gezegden... ".

Op dat ogenblik dacht Kriens dan ook dat de beide oversten zeer goede oude bekenden van elkaar waren. Maar niets was minder waar. Themann, die bij zijn gesprek met iemand, die hij voor het eerst ontmoet gereserveerd en formeel was, zal zich geërgerd hebben en toen C-I Marinebataljon ook de in het kantonnement Oostkapelle genomen veiligheidsmaatregelen begon te bespreken, was bij Themann de maat vol. Mijns inziens had hij toen tegen Van Hemert moeten zeggen:

> "Meneer, wij staan beiden rechtstreeks onder bevel van Commandant Zeeland. Op 12 mei zijn Oostkapelle en een aantal andere dorpen door Commandant Zeeland aangewezen als kantonnementen voor de onder mijn bevelen staande troepen. Derhalve heb ik de kantonnementscommandanten aangesteld en de nodige orders gegeven. En u weet dat orders, alle daaraan voorafgaande orders die met de nieuwe orders in strijd zijn, ongeldig maken. Mocht u van mening zijn dat bepaalde zaken beter kunnen worden geregeld, kunt u bij mij schriftelijk voorstellen indienen. Ik zal die dan meteen bestuderen, ondanks dat ik het bijzonder druk heb. Mocht u het hiermee niet eens zijn, dan kunt u Uw beklag over mij bij Commandant Zeeland indienen. Ik dank U voor Uw bezoek"

Maar Themann, die voortdurend bezig was geweest zijn troepen te reorganiseren en hen moed in te spreken, had ook na 12 mei veel te weinig rust gekregen. Van Hemert had dan ook al gauw de indruk gekregen dat Themann

> "... Beter een rustkuur kon gaan doen, dan het bevel voeren over zijn troep"

Themann wond zich dan ook op en barstte uit:

> "Ik heb G.V.D. niets met jou te maken! Wat moet je van me. Ik ben hier kantonnementscommandant en ik zal in mijn eigen kantonnement doen wat ik goed vind".

Toen hij wat bedaard was en Van Hemert voorstelde samen te werken volgde een nieuwe uitbarsting van Themann, die opgewonden herhaalde, dat hij de kantonnementscommandant was, niets met C-I Marinebataljon te maken had en dat hij in zijn kantonnement alle maatregelen zou nemen, die hij voor de veiligheid van zijn troepen nodig achtte. Themann's officieren maakten door gebaren het Van Hemert duidelijk dat met Themann niet te praten viel, waarop C-I Marinebataljon vertrok en met majoor Janssen een aantal regelingen wist te treffen.

Die avond kwam Van Hemert tot de conclusie dat het ten zeerste gewenst was dat C-I Marinebataljon zich bij zijn manschappen bevond temeer waar het moreel van het bataljon marinetroepen kans liep geschokt te worden door de geruchten, die in belangrijke mate via de Peeltroepen werden ver-

spreid. Nu hij slechts I Marinebataljon onder zijn bevelen had, kon hij zijn commandopost eventueel in Oostkapelle vestigen. Om 22.45 uur werd namens Commandant Zeeland door kapitein Hofs hiervoor toestemming gegeven. Een uur later bevond de commandopost van I Marinebataljon zich in die plaats. De geruchtenmachine draaide ook elders op volle toeren. Zo had Van Hemert die avond op het Abdijplein in Middelburg vernomen dat generaal Durand afgezet zou zijn. Dat was juist. En dat de Commandant Zeeland geen Commandant Zeeland meer zou zijn[26]. Dat was onjuist.

Generaal Deslaurens was om 18.35 uur (19.15 uur Franse tijd) in Middelburg aangekomen. Hij ging niet in op Platon's suggestie om een tegenaanval op Zuid-Beveland te ondernemen. Met de beide beschikbare bataljons van 224 Régiment d'Infanterie organiseerde hij langs parallel lopende dijken de verdediging van de Sloedam. De Nederlandse kustartillerie bereidde vuren voor die op deze dam konden worden uitgebracht[27]. Maar in de late avond van 16 mei werd het bureau van het detachement kustartillerie opgebeld door de centralist van de batterij Westkapelle

> "... die meldde dat de batterij bezig was op last van de batterijcommandant de wapens in te leveren, aangezien hij gemerkt had dat deze handelwijze geenszins in de smaak viel van de overgrote meerderheid van de batterij had hij gemeend een en ander te moeten melden waarvoor hem de nodige lof werd toegezwaaid".

De detachementscommandant kapitein Mr P.M.W.J. van der Slikke kreeg van de artilleriecommandant van het stafkwartier van de Commandant Zeeland, reserve-luitenant-kolonel H.J. Karel toestemming om onmiddellijk naar Westkapelle te gaan. Daar aangekomen riep hij allereerst de batterijcommandant, reserve-kapitein J.J. Louwerse ter verantwoording, die hem meedeelde deze order van luitenant-kolonel Themann te hebben gekregen, Louwerse werd er toen op gewezen dat hij alleen orders van Van der Slikke mocht aanvaarden, die onmiddellijk gelastte

> "de wapens weer uit te reiken wat onder enthousiast "hoera" geroep van de bezetting onmiddellijk geschiedde.

Louwerse bleek geheel uit zijn evenwicht te zijn[28]. Later bleek dat Themann deze order niet had gegeven[29]. Terwijl Van der Slikke op weg was naar Westkapelle kwam bij het stafkwartier van de Commandant Zeeland,

> "... via de Directeur Loodswezen bericht binnen van de lichtwachter Westkapelle dat de batterij aldaar de wapens had neergelegd".

Luitenant ter Zee 1e klasse G.Y.C. Fraser, die dit meedeelt, maar wiens berichtgeving zoals zal blijken met de nodige zorgvuldigheid moet worden gehanteerd, vervolgt dan:

> "Ik belde de batterij Westkapelle op, doch kreeg geen gehoor. Daarop belde ik de Commandant Marinetroepen in Oostkapelle op en vroeg of daar iets bijzonders was. Deze meldde niets bijzonders, doch bij even doorpraten zei hij de toestand hopeloos in te zien"[30].

Het zal omstreeks 20.00 uur zijn geweest dat luitenant-kolonel Van den Donker door kapitein-luitenant ter zee J.J. Logger uit Londen werd opgebeld, die meedeelde dat de schout-bij-nacht als Opperbevelhebber Land- en Zeemacht er voor moest zorgen niet door de vijand te worden gevangen genomen[31].

De schrijver Siebelink deelt mee dat Van der Haas de mededeling van Logger, die tegenover Van der Haas zijn naam niet wilde zeggen, heeft opgevangen. Daarna zal Logger opnieuw hebben geprobeerd Van den Donker, met wie hij geregeld telefoneerde, aan de lijn te krijgen, hetgeen gelukte. Van der Haas was onmiddellijk naar Commandant Zeeland gegaan en hem het bericht uit Londen meegedeeld. Op dat ogenblik moest met een snelle doorstoot van de Duitsers naar Middelburg ernstig rekening worden gehouden. Zou Van der Stad in Middelburg blijven dan had hij een bevel niet opgevolgd. Zou hij naar Zeeuws-Vlaanderen gaan dan zou de indruk worden gevestigd dat hij was gevlucht, hetgeen het bij verschillende krijgsmachtonderdelen toch niet al te hoge

moreel verder zou kunnen aantasten. Mede op advies van Van der Haas vroeg hij telefonisch advies aan schout-bij-nacht Platon. Deze antwoordde

> "Een order is een order en of deze prettig is of niet voor Uw reputatie, dat gaat U niet aan, dat komt later terecht."

Hij achtte het bovendien gewenst dat Van der Stad reeds die avond naar Vlissingen zou komen om in zijn commandopost te overnachten en de volgende ochtend vroeg naar Breskens zou oversteken om daar een voorlopige commandopost in te richten[32]. De auteur Kamerling is van oordeel dat hij zijn ondercommandanten had moeten mededelen

> "... dat hij door de Regering te Londen was gewaarschuwd zich in geen geval op Walcheren gevangen te laten nemen, aangezien hij tevens was belast met de reorganisatie van de in Zeeuws-Vlaanderen aangekomen Nederlandse troepencontingenten, zodat zijn onverwijld vertrek daarheen vereist werd en dat daarom zijn taak op Walcheren was overgenomen door de Franse generaal Deslaurens"[33].

Echter zou een dergelijke order aan zoveel personen kenbaar moeten worden gemaakt dat die ook voor de troep niet zou kunnen worden geheim gehouden die dan het gevoel zou hebben dat:

> "Die hoge matroos mag vluchten en wij worden als kanonnenvlees aan een Franse generaal uitgeleverd".

Na overleg met zijn beide chefs van staven besloot hij het voorstel van zijn Franse collega Platon uit te voeren, maar om het moreel van de Nederlandse troepen, dat over het algemeen niet erg hoog was, niet de genadeslag te geven, werd besloten het vertrek van Van der Stad geheim te houden. Hij bepaalde dat de chefs van staven hem geleidelijk zouden volgen en wees reserve-luitenant-kolonel Karel aan als commandant van het stafkwartier en droeg hem en de adjunct chef van de landmachtstaf op in ieder geval in Middelburg te blijven. De adjunct chef van de marinestaf, de luitenant ter zee der 1e klasse J.W.C. Calten Houwing moest luitenant-kolonel Van den Donker vervangen. Op dat ogenblik was Calten Houwing in Vlissingen als liaisonofficier bij Platon[34].

Voor zijn vertrek naar Vlissingen deelde hij de officieren die op dat ogenblik in het stafkwartier waren de genomen maatregelen mee. Legde hen volledige geheimhouding op en verbood hen hierover onderling te spreken. slechts luitenant-kolonel Karel en luitenant ter zee der 1e klasse Calten Houwing mochten

> "... als het niet anders kon hiervan mededeling ... doen"[35].

Bosscher en Kamerling wijzen erop dat de wijze waarop de Commandant Zeeland in de avond van de 16e mei vertrok onrust, onzekerheid en verwarring bij de Nederlandse troepencommandanten heeft veroorzaakt[36]. Zo schrijft C-I Marinebataljon:

> "... dat de verwarde toestand en in vele opzichten onvoldoende leiding, welke van Commandant Zeeland vooral de laatste 24 uren voor de capitulatie uitgingen van grote invloed ... geweest zijn"[37].

Voor zover het betreft de leiding voor het vertrek van Van der Stad acht ik het oordeel van deze overste onjuist. Zeker, I Marinebataljon was niet ingelicht dat generaal Durand ook het bevel kreeg over de Nederlandse troepen op Walcheren, hetgeen tot moeilijkheden leidde op 15 mei toen deze opperofficier eenheden van I-Marinebataljon wilde verplaatsen[38]. Ook waren de bevelsverhoudingen niet geregeld in de gemeenten waar zowel marinetroepen als Peeltroepen lagen. Maar dit is te wijten aan de onderbezette landmachtstaf. Dat de Commandant Zeeland moeilijke beslissingen niet uit de weg ging blijkt uit de aanstelling van een commissaris van het Rode Kruis tot luitenant-kolonel der infanterie. Maar C-I Marinebataljon maakt terecht de opmerking dat op 17 mei de leiding van Commandant Zeeland onvoldoende was. Deze was in de avond van 16 mei uit Middelburg vertrokken, vergezeld van de kapiteins Kervel, Aschhof en de reserve eerste luitenant der infanterie J.L.W. van der Haas. Op 17 mei om 03.00 uur vertrok luitenant-kolonel Van den Donker uit Middelburg om zich bij Van der Stad te voegen[39]. Van deze laatste kon toen geen positieve

invloed op de strijd op Walcheren meer uitgaan.
Achteraf bezien zou de "oplossing Kamerling" toch beter geweest zijn dan de "oplossing Van der Stad". Immers, zoals reeds meegedeeld, draaide, wat betreft het vertrek van de schout-bij-nacht, die avond de geruchtenfabriek reeds op volle toeren.
Luitenant-kolonel Bruins, C-38 Regiment Infanterie werd aangeklaagd omdat hij stellingen had laten ontruimen en de door Commandant Zeeland gegeven aanwijzingen niet had opgevolgd.
De commissie van onderzoek, dezelfde voor wie luitenant-kolonel Van der Drift, C-40 Regiment Infanterie had moeten verschijnen, maakte korte metten met het doen ontruimen van de Bath- en Zanddijkstellingen. Wat de Bath-stelling betreft achtte de commissie het besluit gemotiveerd. Wel vroeg de commissie zich af of Bruins bevoegd was dit bevel te geven, maar

> "dat de aandacht van luitenant-kolonel Bruins die avond van de 14e mei door vele dingen is in beslag genomen en de commissie acht het begrijpelijk dat luitenant kolonel Bruins niet lang bij bevoegdheidskwesties heeft stilgestaan ..."

Wel merkt de commissie op dat Bruins

> "... na de capitulatie tegenover majoor Triebel en zijn chefs en in een ambtelijk rapport ontkende, het bevel te hebben gegeven. Het schijnt onbegrijpelijk, dat een dergelijk belangrijk bevel uit het geheugen verdwijnt. Toch heeft de commissie met meer van dergelijk gevallen kennis gemaakt".

Wat betreft de Zanddijkstelling wijst de commissie erop dat de Zanddijkstelling door de ondercommandanten van Bruins, zonder diens toestemming is ontruimd, hetgeen hem tijdelijk heeft overweldigd

> "... terwijl hij ook te Borssele zeer onder de indruk is geweest van de door hem als noodzakelijk gevoelde capitulatie.

Overigens blijkt ... dat luitenant-kolonel Bruins de leiding in handen heeft gehouden en zijn omgeving wist op te monteren.
Betreffende de aanwijzingen van Commandant Zeeland hem door luitenant-kolonel Gey van Pittius meegedeeld was de commissie van oordeel dat op Bruins de plicht rustte

> "... zo enigszins mogelijk, te handelen in de geest van hetgeen Gey van Pittius voorstelde, hetgeen onder geschetste omstandigheden slechts kon neerkomen op het vormen van afdelingen gewapenden, uit de deels ongewapend verspreid gelegerden met welke enige actie kon worden ondernomen, een actie die weinig succes beloofde, doch waarmede althans meer aan de eer van de wapenen zou zijn voldaan"

Maar tevens was de commissie van mening dat

> "Indien luitenant-kolonel Gey van Pittius destijds van oordeel zou zijn gebleven dat er iets kon en moest ondernomen worden, dan had hij op grond van de hem gegeven opdracht, zowel van de Franse Admiraal als van Commandant Zeeland, zich niet bij een weigering van luitenant-kolonel Bruins mogen neerleggen, doch met de hem verstrekte autoriteit moeten doorzetten"[10].

Uiteraard ontkwam Bruins aan strafvervolging.
Hierbij wil ik opmerken dat ook anno 1940 het onmogelijke was reserve en dienstplichtig personeel in het vuur te brengen wanneer het alleen om de eer van de wapenen ging.

DE GEBEURTENISSEN OP 17 MEI

Wat generaal Durand had gevreesd gebeurde in de kleine uurtjes van 17 mei. Met stormboten en pontons staken de Duitsers over van Tholen om 2.30 uur, wel niet naar Zuid-Beveland, maar naar Schouwen-Duiveland. Weliswaar is de afstand tussen Tholen en Schouwen-Duiveland de helft van de afstand tussen Tholen en Zuid-Beveland, maar het principe is hetzelfde. De Nederlandse bezetting werd verrast. Om 7.00 uur was het hele eiland in handen van de Duitsers. Slechts de troepen onder bevel van majoor Meijer hadden in Zierikzee tegenstand geboden. Dat had de Nederlanders enige verliezen gekost[11]. De Duitsers hadden drie doden te betreuren[12].
De Bath II lag in de morgen van 17 mei bij de

ingang van het Krabbegat, vlak onder de kust van Schouwen. Daar hoorde de commandant van een Nederlands militair dat Schouwen-Duiveland had gecapituleerd en besloot onmiddellijk het anker te lichten en naar buiten te varen. Maar bij het hiervoor noodzakelijke rondzwaaien, nadat het anker was gelicht, kwam de ketting van de boei, die daar lag, in de schroef en kon niet worden geklaard. De commandant liet de witte vlag hijsen en wachtte de gebeurtenissen af. Die kwamen heel spoedig in de vorm van de Franse chasseurs 6 en 41 die in de vroege ochtend het door de Duitsers bezette eiland Tholen hadden beschoten. De commandant van deze groep chasseurs probeerde verbinding met het bewakingsvaartuig met de witte vlag te krijgen. Dat lukte niet.
De commandant van de Bath II deed toen nogmaals een poging om van de boei los te komen door de machine te laten doordraaien. Dat lukte toen wel, maar hij liet na de Nederlandse vlag hijsen. De commandant van de Franse chasseurs had inmiddels de overtuiging gekregen dat het Nederlandse bewakingsvaartuig zich aan de Duitsers wilde overgeven en had het vuur geopend. De commandant van de Bath II zette daarop het schip aan de grond

> "... waarna de bemanning overboord sprong en onder het artillerievuur van de Chasseurs, zwemmende aan land kwam en het schip in handen van de Duitse bezetting viel[13].

Dit gebeurde evencens met de zwaar beschadigde Hydra en de BV 35, die de Hydra los had moeten slepen.

Zoals reeds is meegedeeld hadden de Fransen de Sloedam in staat van verdediging gebracht. Kamerling schrijft:

> "De juiste opstelling van de Franse troepen is niet met zekerheid bekend".

Inmiddels is een verslag gepubliceerd van kapitein Bichon, de G3, chef operatiën van de staf van de 60 Division d' Infanterie, waarvan generaal Deslaurens commandant was. Op de dijk aan weerszijden van het Sloe lag een bataljon van 224 Régiment d'Infanterie en het andere bataljon 224 Régiment d'Infanterie vormde een tweede verdedigingslinie langs de dijk ten oosten van Nieuwland. De restanten van 271 Régiment d'Infanterie, die vrijwel ontwapend zijn, moeten een dijk ten noordwesten van Nieuwland verdedigen. Aangezien deze eenheden vrijwel ontwapend waren, vroeg Bichon aan Commandant Zeeland om Nederlandse geweren. Hoewel in het verslag van 271 Régiment d'Infanterie is vermeld dat de troep met Nederlandse geweren werd herbewapend, betwijfel ik dit. Immers een deel van de uitgeweken Peeltroepen was ongewapend op Walcheren aangekomen. En zij bleven op Walcheren ongewapend omdat er geen voorraden waren.
De aanval op Walcheren brak volgens Kamerling los op 17 mei om 3.00 uur toen twee Duitse afdelingen artillerie het vuur openden op de westzijde van de Sloedam

> "Deze inleidende beschieting duurde onafgebroken tot 3.30 uur, waarna de 9e compagnie van het IIIe bataljon van de Standarte Grosz Deutschland de Sloedam betrad en deze trachtte te overschrijden ... De Duitsers leden zware verliezen en moesten, nadat zij enige honderden meters terrein hadden gewonnen, worden teruggenomen"[14].

Dit kan echter niet hebben plaats gevonden. Immers in het Kriegstagebuch van de SS-V-Division, waartoe het regiment Grosz Deutschland behoorde, kan men wat de gebeurtenissen op 17 mei betreft lezen:

> Dasz die Behelfsbrücke trotz der äusserst schwierigen Brückenverhältnisse und des fühlbaren Materialmangels am Morgen des 17.5 fertig wird, ist den rastlosen Einsatz des Pionierbatalion zu danken.
> 8.30 kann mit dem Übergehen des restlichen Teile der Kampfgruppe, insbesonders der Artillerie begonnen werden.
> Der zunächst für den frühen Morgen geplante Angriff musz darum noch einmal verschoben werden"[15].

Maar wat is er dan wel gebeurd? Ook hierover geeft het zojuist aangehaalde dagboek de nodige inlichtingen. Deze luiden als volgt:

> In den frühen Morgenstunden wird die

Aufklärung gegen den Walcherendamm und das Ostufer der Insel Walcheren durchgeführt. Ergebnis: Scheinbar 2 Kompagnien mit Schweren Infanteriewaffen, dabei Panzerabwehr, bisher schwachen Artillerie Einheiten"[46].

De door Kamerling vermelde aanval om 3.30 uur zal een uitgebreide Duitse verkenning zijn geweest.

Inmiddels liet de geallieerde marine zich niet onbetuigd. Om 5.17 uur (4.57 GMT) nam de Franse torpedojager Cyclone een post in ongeveer 3 mijl noordoost van Breskens. Zij was vergezeld van de Britse luchtjager Wolsey, die de nodige bescherming tegen vliegtuigaanvallen gaf. Gedurende ongeveer 40 minuten vuurden de beide schepen met hun hoofdbewapening. De Cyclone met vier kanons van 13 cm en de Wolsey met vier kanons van 10,2 cm. Om 8.35 uur (8.15 GMT) werd door hun zusterschepen, respectievelijk de Sirocco en de Vimeira deze beschieting herhaald, die eerst, nadat zij alle munitie tegen landdoelen hadden verschoten, om 10.56 uur (10.36 GMT) naar de overige Engelse en Franse oorlogsschepen in de Wielingen terugkeren. De Fougueux, die om 15.20 uur de Duitse stellingen zou beschieten, zou dat moeten doen met munitie tegen varende doelen[47].

Bovendien had vice-admiraal Abrial de Duitsers verrast door negen Franse marinevliegtuigen in te zetten[48]. De SS-ers, die dagen lang geen vijandelijke vliegtuigen hadden gezien, dachten eerst dat het Duitse vliegtuigen waren. Maar toen de Franse vliegtuigen aanvielen drongen de Elite-Germanen zich tegen huisdeuren en muren. Echter tegen de vele tientallen Duitse vliegtuigen kon dit Franse escadrille het uiteindelijk niet bolwerken.

Het ter beschikking stellen van vliegtuigen door vice-admiraal Abrial op 17 mei moet worden gezien in het licht van het grote tekort aan vliegtuigen van de geallieerden. Hierin kon verder niet worden voorzien. Het was op deze dag dat het Britse kabinet besloot, op advies van de Britse opperbevelhebber der luchtstrijdkrachten, niet langer de geallieerde luchtstrijdkrachten met grote aantallen Britse jachtvliegtuigen te versterken, omdat de grondorganisatie op het vasteland hiervoor ontoereikend was. Zulks ondanks de dringende verzoeken van de Franse regering, die hiervoor de steun had ontvangen van de Britse Prime-Minister, Winston S. Churchill[49].

Op het stafkwartier van Commando Zeeland hadden de achtergebleven officieren, onder leiding van luitenant-kolonel Karel, besloten het uiterste te doen, om Walcheren te behouden.

Een instructie werd opgesteld (zie bijlage). Hoe moeilijk de positie van overste Karel was blijkt uit het verslag van luitenant ter zee der eerste klasse W.H. van Zadelhoff die als luchtbeschermingsofficier zijn kwartier had op het vliegkamp Souburg en tevens veelvuldig op het stafkwartier aanwezig moest zijn. Toen hij op 17 mei omstreeks 4.50 uur op het stafkwartier (aankwam) bleek hem dat

"... de kop van de staf niet meer aanwezig was. Op mijn navraag kreeg ik een mij niet bevredigend antwoord, doch wat later bleek mij dat de Commandant in Zeeland, tezamen met zijn chefs der beide staven en een aantal officieren waren uitgeweken naar Zeeuws-Vlaanderen... Dat luitenant-kolonel Karel officieel was benoemd tot commandant van het overgebeleven deel van het Stafkwartier was mij niet meegedeeld, doch mij pas in de loop van de ochtend duidelijk geworden... Hem treft geen blaam"[50].

Luitenant Frazer is het hier niet mee eens. Hij vond het onjuist dat overste Karel het bevel als plaatsvervanger van de Commandant Zeeland niet overnam.

"Luitenant-kolonel Karel was zeer nerveus en zei daartoe niet in staat te zijn .... Met reserve-majoor Van Suchtelen van de Haare heb ik enige malen getracht overste Karel enige ruggegraat te geven, maar zag evenals genoemde majoor daarvan het hopeloze in"[51].

Dit is echter onjuist, want tegen 10.00 uur kwam luitenant ter zee der 1e klasse Calten Houwing, vanuit Vlissingen met de eis van schout-bij-nacht Platon dat de Nederlandse troepen stelling zouden nemen van Veere

naar een punt halverwege Middelburg en de Sloedam en vandaar naar Rithem. Onmiddellijk werd C-I Marinebataljon luitenant-kolonel Van Hemert verzocht naar het stafkwartier te komen. Met generaal Deslaurens kon geen telefonische contact worden gekregen, besloten werd dat Van Suchtelen van de Haare en Fraser naar de generaal zou gaan. Maar Karel en Calten Houwing, die inmiddels op het stafkwartier was gearriveerd, hadden kennelijk niet al te veel vertrouwen in dit span met ruggegraat. De majoor van de motordienst kon men als verbindingsdienst moeilijk passeren, maar in plaats van de "eerste klasser" Fraser, werd hem de "derde klasser" Feith meegegeven[52]. Omstreeks 10.30 uur arriveerden luitenant-kolonel Van Hemert met zijn luitenant-adjudant, eerste luitenant der Mariniers K.M.R. J.Th. Rikkers, bij het stafkwartier; juist op het ogenblik dat majoor Van Suchtelen en luitenant Feith op het punt stonden te vertrekken. Van Suchtelen kwam meteen naar de auto van Van Hemert toe en zei in opgewonden stemming tegen hem:

> "Overste, maak er toch in Godsnaam een einde aan, zeg toch, dat ze er mee ophouden".

Uiteraard waren Van Hemert en Rikkers verbaasd door luitenant-kolonel Karel en kapitein Hofs te worden ontvangen. Uiteraard vroeg Van Hemert naar de Commandant Zeeland, waarop kapitein Hofs meedeelde

> "... dat hijzelf die ochtend vernomen had, dat de Commandant Zeeland uit Middelburg was vertrokken ..."

Van Hemert was verbaasd dat hij als oudste hoofdofficier niet als vervanger van Commandant Zeeland was aangewezen en nam aan dat dit gebeurd was omdat

> "... ik niet op de hoogte was van de situatie, waarvan men mij steeds onkundig heeft gehouden"[53].

Luitenant-kolonel Karel deelt mee dat hij steun voor de Fransen met C-I Marinebataljon heeft besproken en dat deze antwoordde dat het verzamelen van I Marinebataljon dat verspreid langs de kust van Walcheren lag veel moeite en tijd zou kosten. Waarop Karel hem verzocht voorbereidende maatregelen te nemen[54]. Van Hemert heeft in zijn verslag hiervan slechts vermeld dat hij

> "de verzoeken (dus geen orders, waartoe hij geen bevoegdheid had) van overste Karel en kapitein Hofs zoveel mogelijk heeft uitgevoerd"[55].

In dit verslag deelt Van Hemert ook het volgende mee:

> "Ik heb dadelijk bij binnenkomst medegedeeld, wat ik juist tevoren van majoor Van Suchtelen had vernomen en verder hetgeen mij van de toestand uit geruchten en eigen waarneming, die van dien aard waren, dat het onmogelijk leek nog geruime tijd stand te kunnen houden en de kans op verlies van Middelburg mij zeer groot leek. Het bleek dat kapitein Hofs het daar volkomen mee eens was, doch hij zei: "Wij moeten nog even geduld hebben"[56].

Want het algemene gevoelen was dat al verdedigden de Fransen nu de Sloedam, zij op een gegeven ogenblik toch de terugtocht moesten aanvaarden. Maar toen Van Suchtelen en Feith, die op hun tocht naar generaal Deslaurens eveneens veel last van Duitse vliegtuigen hadden ondervonden, bij de Franse opperofficier waren aangekomen en hem Nederlandse hulp aanboden bij de verdediging, kreeg Feith letterlijk van deze generaal het volgende dictaat:

> "Situation excellente; pas besoin de renfort hollandais. Tout va très bien"[57].

Spoedig daarop, het zal tegen 11.00 uur zijn geweest kwam aan de conferentie tussen Van Hemert, Karel en Hofs een eind, doordat een bom in de nabijheid van het stafkwartier viel, waarop Karel en Hofs naar de schuilkelder gingen, maar Van Hemert, die terecht oordeelde dat het bombardement van Middelburg was begonnen, met Rikkers terugkeerde naar Oostkapelle, om niet van zijn troepen te worden afgesneden. Terugrijdend kwam hij tot de conclusie dat er niets was besloten en dat hij van de algemene toestand te weinig wist. Het pleit voor hem dat hij ondanks de onvriendelijke bejegening van de vorige dag naar luitenant-kolonel Themann ging, die wellicht als waarnemend Commandant-Peeldivisie beter op de hoogte

was. Van Hemert en Rikkers troffen Themann

> "... aanvankelijk alleen zittende op zijn bureau aan. Aan zijn houding was reeds dadelijk merkbaar, dat hij in een eigenaardige stemming verkeerde"[58].

Maar dat is wel verklaarbaar. Themann zal zeer verbaasd zijn geweest dat een collega, die ouder in rang was en die je de vorige dag hebt uitgevloekt rustig bij je terugkomt en je vraagt naar je orders, die wellicht ook voor I Marinebataljon van belang zouden kunnen zijn. Inmiddels was ook kapitein Kriens op het bureau gekomen en ontspon zich volgens hem een gesprek, waarin Van Hemert

> "... verklaarde voorstander te zijn van geen verdere weerstand meer te bieden met zijn troepen"

Themann gaf te kennen

> "... de beslissing nog niet te kunnen of willen geven".

Beide oversten waren het erover eens dat C-I Marinebataljon niet onder C-Peeldivisie, maar rechtstreeks onder Commandant Zeeland ressorteerde... Pogingen om verbinding te krijgen met het stafkwartier Commando Zeeland mislukten[59]. Vervolgens deelde C-I Marinebataljon aan luitenant-kolonel Themann mee dat hij op het stafkwartier van Commando Zeeland het verzoek van majoor Van Suchtelen

> "... dat ze er in Godsnaam mee uitscheiden"

had overgebracht, maar dat de officieren hem niet konden meedelen waar de schout-bij-nacht en de chef-staf van het Commando Zeeland zich bevonden en dat de Sloedam reeds door de Duitsers gebombardeerd werd. Luitenant-kolonel Themann was diep onder de indruk van deze toestand, wond zich weer op en zei plotseling:

> "Dan neemt overste Themann het besluit de witte vlag te hijsen".

Bij het weggaan verzocht luitenant-kolonel Themann, luitenant-kolonel Van Hemert aan majoor Janssen, die zich bevond bij de toren van Oostkapelle, te zeggen te willen zorgen voor het hijsen van de witte vlag op de toren aldaar[60].

Majoor Janssen geeft van de loop van de gebeurtenissen de volgende beschrijving:

> "Vrijdag 17 mei d.a.v. herinner ik mij een order gekregen te hebben van luitenant-kolonel Themann tot het in staat van verdediging brengen van het kantonnement Oostkapelle. Kort daarna, tussen half twaalf en twaalf uur, kwam luitenant-kolonel Van Hemert tot Dingshof bij mijn commandopost. Luitenant-kolonel Van Hemert deelde mij mede te komen van luitenant-kolonel Themann, waarbij hij zei: "hijs de witte vlag maar"... Toen luitenant-kolonel Van Hemert bemerkte dat ik zeer onder de indruk was van deze order, voegde hij mij "Man wat wil jij anders" toe... Aangezien luitenant-kolonel Van Hemert niet mijn directe chef was heb ik deze medegedeeld, dat ik voor de goede orde bevestiging van dit bevel zou laten vragen aan luitenant-kolonel Themann. Ik zond daartoe mijn luitenant-adjudant Mr. C.W. Heufke naar het stafkwartier van luitenant-kolonel Themann; kwam terug met de bevestiging van de order... Hierop heb ik mij in verbinding gesteld met de burgemeester van Oostkapelle de heer Fabius. Ondertussen had ik mij begeven naar de commandopost van luitenant-kolonel Themann. ... de overste medegedeeld, dat de witte vlag op de toren van Oostkapelle zou gehesen worden"[61].

Luitenant-kolonel zal echter het verzoek aan C-I Marinebataljon hebben gedaan, toen hij nog opgewonden was, want tegenover de rechter-commissaris heeft hij het volgende verklaard:

> "Na het vertrek van overste Van Hemert ging ik over het gesprokene nadenken. Een gevecht tevoren met één stuk artillerie, zonder enig pantserafweergeschut, met nog maar één enkel automatisch wapen (mitrailleur) ook met onvoldoende munitie; met een zeer gering aantal geweren en karabijnen ook met onvoldoende munitie, hoofdzakelijk dus met revolver en pistooldragenden en dat tegen een zulk overweldigende aanvaller, zo krachtig uitgerust, was naar mijn overtuiging onverantwoordelijk, zonder kans

op enig succes; zou gelijk staan met een gruwelijke slachting. Daarbij kwam... het ontbreken van iedere opdracht hoegenaamd ook van Commandant Zeeland waar en op welke wijze weerstand moest worden geboden; waar bovendien de verbinding met Commandant Zeeland verbroken was... Waar eveneens mij niet bericht was dat luitenant-kolonel Karel met het commando was belast was achtergebleven; besloot ik, als ik straks alleen en in contact met de vijand voor de beslissing zou komen te staan om al dan niet te capituleren, mij vooraf eerst ten deze van de gevoelens van de aanwezige officieren van mijn staf te overtuigen. Ik hield een bespreking in het aan mijn bureau grenzende lokaal. Allen waren het er over eens dat weerstand bieden met zulke troepen als wij hadden... nutteloos zou zijn. Ook ik was die mening toegedaan. Ik heb echter daarna niet het bevel gegeven de witte vlag te hijsen. Ik heb slechts gewild het bevel daartoe voorlopig in ontwerp gereed te maken. Ik was na afloop innerlijk ontevreden en zeer bewogen over zulk een te nemen besluit".

Kapitein Geus kreeg, zoals hij voor de rechter-commissaris verklaarde, de opdracht

"... een order voor te bereiden ingeval tot capitulatie moest worden overgegaan[62].

Onmiddellijk na de bespreking zijn Themann en Kriens, die elkaar reeds 30 jaar kenden, naar het bureau van de overste gegaan[63]. Echter heeft Themann, wellicht door zijn bewogenheid, vergeten luitenant-kolonel Van Hemert en majoor Janssen te laten waarschuwen dat, eerst op nader bevel de witte vlag mocht worden uitgestoken. Ook de officieren, die in het aan Themann's bureau grenzende lokaal waren gebleven, waren overtuigd dat gecapituleerd zou worden. En niemand protesteerde toen de officier belast met de telefoonwacht, onmiddellijk na Themann's vertrek het kantonnement Biggekerke opdracht gaf de witte vlag te hijsen[64]. Zeer waarschijnlijk zal luitenant Heufke in dit lokaal de bevestiging van deze order hebben gekregen.

Van Hemert was omstreeks 12.00 uur op zijn commandopost teruggekeerd waar ook C-4-I Marinebataljon aanwezig was. Deze gaf het bericht door aan C-detachement Veere, met gevolg dat ook daar de witte vlag werd gehesen[65].

Echter dwong een verontwaardigd Frans officier met het pistool in de hand, de burgemeester van Veere de vlag te strijken[66].

Toen luitenant-kolonel Van Hemert de vlag op de toren van Oostkapelle zag staan begon hij te twijfelen of luitenant-kolonel Themann hiertoe bevoegd was, ondanks het feit dat majoor Janssen via luitenant Heufke bevestiging, van de opdracht de witte vlag te hijsen, had gekregen[67].

Het lukte hem het stafkwartier Commando Zeeland telefonisch te bereiken waar hij door kapitein Hofs te woord werd gestaan. Deze vond de order van Themann wel wat voorbarig en gelastte de witte vlaggen meteen neer te halen. Ogenblikkelijk zond Van Hemert in zijn auto luitenant Rikkers naar het stafkwartier van de waarnemend commandant Peeldivisie, waar hij uiteraard een paar minuten later arriveerde en majoor Janssen reeds stond te wachten om de overste mee te delen dat de witte vlag in Oostkapelle zou worden gehesen[68].

Inmiddels hadden Themann en Kriens overleg gepleegd. Zij waren het er spoedig over eens dat het toch beter was door te vechten. Zij begaven zich weer naar het aangrenzende lokaal en deelden de daar aanwezige officieren mee dat tot de laatste patroon zou worden doorgevochten. Janssen sprong toen in zijn auto, om nog te proberen het hijsen van de witte vlag te Oostkapelle te voorkomen en toen hij deze vlag op de toren zag staan, liet hij deze onmiddellijk strijken[69]. Toen Themann hoorde dat orders waren uitgegaan, om in Biggekerke en Oostkapelle witte vlaggen te hijsen, was hij volgens zijn verklaring voor de rechter-commissaris erg boos. Maar toen Rikkers, zoals deze voor de rechter-commissaris verklaarde Themann meedeelde dat er een order was, namens Commandant Zeeland, dat de witte vlag onmiddellijk moest worden gestreken wond deze zich weer zeer op (vermoedelijk omdat, mocht hij het toch noodzakelijk vinden te capituleren, hem

deze bevoegdheid door Commandant Zeeland was ontnomen F.S.) en riep:

"Wat dan, ik laat mijn mensen niet vermoorden".

Kapitein Kriens trachtte hem te kalmeren, door te zeggen:

"Het is maar een kwestie van tijd, het zal toch wel gebeuren"

alsmede

"De schriftelijke bevelen voor het innemen van de wapens zijn toch nog niet de deur uit"[70].

Dat bevestigde dat de witte vlaggen waren gehesen naar aanleiding van een ontwerporder, die niet had mogen uitgaan.

Toen kalmeerde Themann, die vervolgens een aantal krachtige maatregelen nam. Hij beval het desbetreffende telefoonbericht onmiddellijk te herroepen en dat indien reeds witte vlaggen waren gehesen, deze onverwijld moesten worden gestreken. Tegelijkertijd zond hij officieren uit om te controleren of deze bevelen waren uitgevoerd.

Ook gaf hij onmiddellijk een bevel uit waarin hij wees op de morele verplichting de Fransen zo nodig te helpen en zo nodig te strijden tot de laatste patroon. Vervolgens gaf hij een dagorder uit aan de kantonnementscommandanten waarbij hij hen opdroeg de troepen moed in te spreken, hun moreel daarbij te versterken en voor de eer van koningin en vaderland te strijden tot de laatste patroon. En tenslotte riep hij om 14.30 uur alle kantonnementscommandanten op zijn commandopost en sprak hen vol vuur toe, waarbij hij hen wees op de morele plicht strijdvaardig door te vechten, met alle krachten de Fransen te steunen en zo nodig te vechten tot de laatste patroon. Daarbij eiste hij van hen dat zij zijn daartoe strekkende bevelen volledig uitvoerden en daartoe de noodzakelijke maatregelen namen[71].

Het zal tussen 12.00 uur en 12.30 uur zijn geweest dat in Middelburg luitenant-kolonel Karel, vermoedelijk als gevolg van de onderbezetting van de staf, zal zijn meegedeeld dat:

"de luitenant-kolonel Themann en Van Hemert tot Dingshof hebben met enige officieren krijgsraad gehouden en besloten de wapens neer te leggen en witte vlaggen te hijsen".

Karel gaf dit bericht onmiddellijk telefonisch door aan Commandant Zeeland te Breskens en ontving namens hem de order een krijgsraad in te stellen. Aangezien voor deze krijgsraad hoofdofficieren zouden verschijnen moest een hoofdofficier met tenminste de rang van luitenant-kolonel tot voorzitter van dit orgaan worden benoemd en de enige die hiervoor in aanmerking kwam was de chef van het Bureau Zeeverkeer te Vlissingen, de kapitein-luitenant ter zee G.J. de Jonge. Deze werd naar Middelburg ontboden en met enkele andere officieren beëdigd als respectievelijk voorzitter en leden van de krijgsraad. Karel belde toen Themann op en kreeg de kapitein adjudant aan het toestel, die hij meedeelde dat de overste zich schuldig maakte aan overtreding van een artikel van het Wetboek van Militair Strafrecht waarop de doodstraf stond en bovendien het hijsen van witte vlaggen en alles wat daarmee samen hing uitdrukkelijk verbood[72]. Kapitein Kriens, die toen de telefoon aannam heeft luitenant-kolonel Karel het gehele geval verklaard waarmee Karel genoegen nam. Kriens herinnerde zich niet dat luitenant-kolonel Karel zou hebben gezegd, dat luitenant-kolonel Themann zich schuldig had gemaakt van een overtreding van een artikel van het Wetboek van Militair Strafrecht waarop de doodstraf stond[73]. Ook werd Kriens door kapitein Hofs opgebeld, die gevraagd had wie verantwoordelijk was voor het hijsen van witte vlaggen en overste Themann gedreigd had met de krijgsraad. Ook toen zette Kriens uiteen hoe het was gekomen dat er witte vlaggen waren gehesen en welke orders daarna waren uitgegeven. Dit antwoord had Hofs bevredigd. Maar ook in dit geval herinnerde later Kriens zich niet dat er met krijgsraad was gedreigd[74].

Men zou deze aangelegenheid van de witte vlaggen een *"comedie van vergissingen"* hebben kunnen noemen, ware het niet dat de overplaatsing van De Jonge van Vlissingen naar Middelburg, als uitvloeisel van de instelling van een krijgsraad, wel ernstige consequen-

ties heeft gehad. Te Vlissingen voerde deze kapitein-luitenant ter zee als Chef van het Bureau Zeeverkeer het bevel over de onderzoekings- en bewakingsvaartuigen met wie hij in voortdurend radio-telefonische contact stond. De personeelsofficier Brainich von Brainich Felth heeft zijn bewondering uitgedrukt over de wijze waarop deze vaartuigen

> "... hun plicht hebben gedaan, ondanks de voortdurende luchtaanvallen en het bezit van slechts een enkel kanon van 3,7 of 5 cm dat niet omhoog kon schieten, vervulden zij hun opdrachten"[75].

Echter de overplaatsing van kapitein-luitenant ter zee G.J. de Jonge

> "... is wellicht de oorzaak geweest, dat er aan het telefonieverkeer het een en ander ging haperen en dat geen positieve orders omtrent het uitwijken van de onderzoekings- en bewakingsvaartuigen werden gegeven"[76]

Hoe was inmiddels de situatie bij de Duitsers geworden?

Om 7.50 uur (8.30 uur Duitse tijd) kon eerst worden begonnen met het overschrijden van het kanaal door Zuid-Beveland door de Duitse artillerie. Besloten werd dat om 9.20 uur de aanval op de 800 meter lange Sloedam zou worden ingezet; III-SS Deutschland voorop, gevolgd door I-SS Deutschland. Artilleriesteun zou worden verleend door twee afdelingen lichte artillerie en twee afdelingen zware artillerie. Inderdaad brak om 9.20 uur het Duitse stormvuur los en 9/SS Deutschland zette de aanval in.

Maar het vuur van I-89 Regiment d'Artillerie, de enige (lichte) artillerie waarover de Fransen beschikken, en het flankerend vuur van de Franse mitrailleurs veroorzaakt bij de Duitsers zware verliezen, die desondanks dicht bij de Franse linie wisten te komen. Maar toen stokte de aanval en werd de "Luftwaffe" te hulp geroepen en 9/SS Deutschland 200 m teruggenomen. Om 9.50 uur (11.30 Duitse tijd) greep de Duitse luchtmacht in[77].

Inmiddels zal generaal Deslaurens zijn gewaarschuwd, die zich naar de Sloedam begaf, waar hij zich in de voorste lijn vertoonde

> "geen acht slaande op de inslaande projectielen en zijn soldaten wees op het slechts geringe gevaar van het vijandelijke vuur"[78].

Manschappen bracht hij terug op hun posten. Officieren gelastte hij bij hun manschappen te blijven[79]. Terugkerende op zijn commandopost kon hij dan ook de Nederlandse officieren omstreeks 10.45 uur onder meer dicteren: Tout va très bien.

Maar dan worden de Duitse troepen op de Sloedam versterkt met delen van 10/SS Deutschland, die het lukt

> "sich im schwersten Abwehrfeuer über den damm vorzuarbeiten"[80]

Ook het vuur van de Duitse artillerie werd steeds sterker en om 11.00 uur besloot C-14 Reservegrenscompagnie kapitein C.M. van den Broecke, zijn compagnie, die rechts van de Franse linies, het moeilijk begane schorrengebied, over een afstand van 31/2 km bewaakte, maar niet over zware mitrailleurs en luchtafweer beschikte en evenmin op artilleriesteun kon rekenen, terug te trekken op het voormalige Fort Rammekens[81]. Spoedig daarop kwamen ook van Franse zijde zeer ongunstige berichten, zodat luitenant-kolonel Karel de Commandant Zeeland in Breskens opbelde en hem voorstelde

> "... bevelen te geven voor het vernielen van de kustbatterijen."

Commandant Zeeland stemde hierin toe, zodat omstreeks 11.30 uur dit bevel uitging[82].

De Duitse aanval liep echter vast

> "den gegenüberliegenden Dammkopf erreichen nur wenige Männer ... Die Kompanien, insbesondere 9/SS Deutschland, müssen sich förmlich an das jenseitige Ufer herangraben[83].

Zodoende kon stafkwartier Commando Zeeland spoedig de order voor het laten springen van de kustbatterijen intrekken, helaas te laat voor de batterij bij Dishoeck, die inmiddels was vernield[84].

Van Duitse zijde wordt, over het verloop van de strijd gedurende de middag, slechts het volgende vermeld:

> "Nachdem am späten Nachmittag bereits mehrere Anläufe von Gegner abgeschlagen sind, tritt eine Krise im Gefecht ein.

Aber die vorne auf dem Damm festliegende Kompanien behalten in bewunderenswerter Weise die Nerven. Sie geben von dem einmal gewonnenen Boden auch im stärksten und ständig wirkende Feuer nichts auf[85].

Kamerling echter deelt mee dat om 12.20 uur (14.00 uur Duitse tijd) III-SS Deutschland, aanviel; het Duitse vuur naar voren werd gelegd, waarna een deel van de verdedigers

"... in wilde angst wegvluchtte[86]"

terwijl Arnemuiden

"omstreeks 13.50 uur door de voorste Duitse troepen werd bereikt"[87].

Dit zal niet het geval zijn geweest, maar wel zal de Franse hoofdweerstandsstrook bij Arnemuiden onder vuur zijn komen te liggen.

Inmiddels had de commandant van het eerste Franse legerkorps, generaal Sciard omstreeks 11.20 uur (12.00 uur Franse tijd) bevel gekregen om in de nacht van 17 op 18 mei terug te trekken tot achter het kanaal Terneuzen-Gent[88]. Het zal ongeveer twee uur hebben geduurd voor dat schout-bij-nacht Platon hiervan op de hoogte was gesteld. Kort daarna kreeg hij bezoek van schout-bij-nacht Van der Stad en generaal Beaufrère, die met een Franse chasseur van Breskens naar Vlissingen waren overgestoken. Zij wilden zich op de hoogte stellen van de toestand op Walcheren[89]. Beaufrère had kennelijk de order van generaal Sciard nog niet ontvangen. De commandant van zijn infanterie, generaal Durand, zal door Platon en Deslaurens zijn genegeerd, waardoor Durand ook niet op de hoogte was. Terzijde moge worden opgemerkt dat Durand zich misschien heeft getroost met de port en de sigaretten, die de Vlissingse burgemeester C.C. van Woelderen, kapitein der artillerie b.d., in de vroege morgen de Franse officieren op het Fort de Nolle had aangeboden. Van Woelderen had toen ook kennis gemaakt

"met de Franse generaal, een Elzas-Lotharinger, een bijzonder aardige man"[90].

Maar Platon kon slechts aan Beaufrère en Van der Stad meedelen dat de toestand ongunstig was en dat getracht kon worden zoveel mogelijk troepen naar Zeeuws-Vlaanderen over te brengen, waarbij de Fransen voorrang hadden. Platon die deze evacuatie regelde verzocht aan Van der Stad en Beaufrère om zo snel mogelijk terug te keren en zoveel mogelijk schepen uit Breskens naar Vlissingen te sturen. Ook verzocht hij hen de beide west van Breskens opgestelde marinebatterijen van 15 cm lang 40 opdracht te geven tot 17.00 uur vuur uit te brengen op de Sloedam en daarna haar vuur te verleggen naar een oost-west lopende lijn door de noordrand van het vliegveld Souburg[91].

De Franse tegenaanval op de Sloedam, waarvan de in de Duitse bronnen sprake is, zal omstreeks 15.00 uur (16.40 uur Duitse tijd; 15.40 uur Franse tijd) zijn afgeslagen. Ongeveer tezelfdertijd zal generaal Deslaurens bericht hebben ontvangen dat gedurende de nacht de Franse troepen op Walcheren naar Zeeuws-Vlaanderen moesten worden overgebracht. Kapitein Bichon schrijft:

"In de loop van de namiddag dicteert de generaal mij een bevel voor de terugtocht tijdens de nacht van 17 op 18 mei, in de hoop dat de verdediging het tot de avond zal kunnen uithouden. Terwijl ik zit te schrijven wat hij dicteert begint er boven ons hoofd een gezamenlijke actie in de lucht; het is de laatste van drie interventies van de jachtvliegtuigen van onze bondgenoten, die door de generaal voor vandaag waren aangevraagd. Hierna zijn wij op onszelf aangewezen. Wanneer ik het bevel voor de terugtocht klaar heb, gaat de generaal naar het venster. Hij kijkt de straat in en zegt "Te laat, de troepen beginnen al terug te komen". Ik zie inderdaad groepen angstige infanteristen, die de generaal en de kolonel van het 224e proberen te hergroeperen en naar hun post terug te zenden. De mannen gaan aarzelend weer terug. Ik maak mij geen enkele illusie .... Steeds meer troepen vluchten... De generaal stuurt 2e luitenant Vanontryon naar de aanlegsteiger in Vlissingen om de inscheping met schout-bij-nacht Platon te regelen"[92].

Ongeveer tezelfdertijd zal Platon het stafkwartier Commando Zeeland hebben laten

weten dat de Franse troepen en de Nederlandse marine moesten evacueren. Kort daarna belde burgemeester Van Woelderen uit Vlissingen op. Met de (marine)officier, die hem te woord stond ontwikkelde zich het volgende gesprek:

Van Woelderen: "Kan ik schout-bij-nacht Van der Stad spreken?"
Antwoord: "Die is weg".
Van Woelderen: "Dan de chef staf".
Antwoord: "Die is ook weg".
Van Woelderen: "Wat moet er in Vlissingen gebeuren?"
Antwoord: "Dat weten wij ook niet".
Van Woelderen: "Wat doet U dan zelf?"
Antwoord: "Wij pakken in".
Van Woelderen: "Verdomd". En smeet de telefoon op de haak[93].

Volgens Kamerling ontruimden de Fransen om 15.20 uur Arnemuiden[94].

De schrijver Houterman heeft opgemerkt dat het vrij onverklaarbaar is dat volgens Nederlandse bronnen

> "... terwijl er nauwelijks nog tegenstand werd geboden ruim zes uren nodig zouden zijn geweest om vanaf Arnemuiden Vlissingen te bereiken. In Duitse documenten wordt hiervoor een tijdsbestek van circa twee en een half uur aangegeven, wat veel realistischer overkomt"[95].

Dit verschil kan worden verklaard uit het feit dat de SS niet in staat was reeds om 15.20 uur de achtervolging in te zetten.

Houterman vermeldt dat tegen 16.20 uur (18.00 Duitse tijd) het vuur van alle wapens tot een geconcentreerde artillerie-aanval wordt samengebundeld

> "... en nog eenmaal onder inzet van aangevraagde duikbommenwerpers tot de aanval over te gaan. Een half uur later "... gelukte het de 10e compagnie (de 9e compagnie was inmiddels afgelost) gevechtskrachtige delen op het tegenoverliggende damhoofd te krijgen".

Hieruit blijkt dat slechts de verzwakte 9e compagnie aan het westelijke uiteinde van de Sloedam was blijven liggen.

> "Het aanvoeren van verdere troepen over de dam werd door hevig en goedliggend artillerievuur verhinderd. In het rapport uit de vooravond van de 17e mei werd ingeschat tot aan het donker worden een bruggehoofd te vormen, van waaruit de volgende dag de aanval voortgezet en Vlissingen bereikt kon worden"[96].

In dat geval zou de door generaal Sciard gelaste ontruiming van Walcheren in de nacht van 17 op 18 mei op ordelijke wijze hebben kunnen plaats vinden. Terecht betreurt Kamerling dat de bekwame en dappere generaal Deslaurens niet op 13 mei

> "... belast was geworden met de verdediging van Zuid-Beveland en Walcheren, zoals op 16 mei, maar toen te laat geschiedde"[97].

Zelfs indien op 14 mei het voorstel van schout-bij-nacht Platon was aanvaard om generaal Durand te vervangen en generaal Deslaurens hiervoor zou zijn aangewezen dan zou deze, naar aller waarschijnlijkheid de middelen hebben gehad om te voorkomen dat de SS op 17 mei uit het bruggehoofd, west van de Sloedam had kunnen uitbreken. Nu moesten de Franse marinebatterijen om 17.00 uur (18.40 uur Duitse tijd) hun vuur verleggen van de Sloedam naar de posities zuid van Middelburg. Toen lukte het de Duitsers om 17.20 uur (19.00 uur Duitse tijd) Arnemuiden te bereiken[98].

Het had in het voornemen gelegen in de loop van de middag ook door de Fougueux en de Vimeira de Sloedam te laten beschieten. Maar om 15.40 uur (15.20 uur GMT) werd de order ingetrokken[99]. De historicus Bosscher vermoedt dat de beschieting niet werd uitgevoerd, omdat de infanterieaanval zich onverwacht ontwikkelde of omdat de verbindingen faalden[100].

Mijns inziens is de reden hiervoor geweest dat de schepen slechts over munitie tegen varende doelen beschikte, die tegen landdoelen slechts geringe uitwerking hadden, terwijl tezelfdertijd de beide marinebatterijen west van Breskens en I-89 Regiment d' Artillerie de Franse verdedigers bij Arnemuiden voldoende artilleriesteun verschaften.

De Fougueux kreeg om 15.52 uur (15.32 uur GMT) order om terug te keren naar Duinkerken, om bevoorraad te worden. Ruim twee uur later arriveerde het schip in die

haven[101].
In de loop van die dag werd geprobeerd de op de werf "De Schelde" in aanbouw zijnde torpedobootjager Philips van Almonde te water te laten. Hr.Ms. wachtschip Noord-Brabant had hiervoor een detachement ter beschikking gesteld. Ook was een detachement van dit wachtschip ter versterking gezonden naar de Engelse vernielingsploeg onder bevel van Commander Cazelet, die bezig was olietanks en sluizen in de buiten- en binnenhaven te vernielen. Beide detachementen tesamen ongeveer 100 man. De BV 36 zou de Philips van Almonde, na te water lating van de door bombardementen beschadigde helling, naar Engeland slepen. Het lukte echter niet dit schip van de helling te krijgen.
De BV 36 kreeg toen opdracht de verder op de werf liggende veerboot Koningin Wilhelmina buiten de sluizen te slepen. Dit schip lag daar voor reparatie van averij, opgelopen bij een luchtaanval. Zonder hulp was dit niet mogelijk en omdat de telefonische verbindingen reeds waren verbroken werd een ordonnans naar het wachtschip gestuurd om assistentie. Daar was toen, eveneens om 15.00 uur, het bericht binnengekomen dat de Franse schout-bij-nacht Platon de algemene terugtocht had gelast, terwijl luitenant-kolonel Van den Donker vanuit Breskens nog telefonische had kunnen meedelen dat de evacuatie naar Zeeuws-Vlaanderen

> "... vrijwillig diende te geschieden en dat zij, die achter wensten te blijven, dit konden doen ..."

Dit was in een "alle hens" door de commandant van de Noord-Brabant meegedeeld. Een matroos bracht dit bericht over aan de commandant van de BV 36. Verbinding met het bureau Zeeverkeer kon niet meer worden verkregen. De Engelse vernielingsploeg was bezig verschillende objecten op de werf te vernielen. De commandant besloot ook naar Engeland uit te wijken, maar tijdens het opstomen naar de sluis sprong ook deze in de lucht en ontsnappen was onmogelijk geworden[102]. Het wachtschip stond in brand. De commandant van deze bodem was om 15.30 uur met 250 man, allen gewapend en goed gedisciplineerd, samen met een aantal terugtrekkende Fransen per veerboot overgestoken, vergezeld van het opnemingsvaartuig Hydrograaf, dat het havencommando aan boord had[103].
Feith deelt mee dat het bombardement van Middelburg door Duitse vliegtuigen, dat om 11.00 uur begon ongeveer anderhalf uur duurde en niet veel schade aanrichtte.

> "Kort daarop begon een tweede bombardement dat tot 's avonds half zeven voortduurde. Hoofdzakelijk was dit een artilleriebeschieting. Richting waar dit geschut opgesteld was, was west, zodat dit Duits geschut geweest moet zijn"[104].

De officier van de marinestoomvaartdienst der 1e klasse P.N. Vreeken heeft vermeld dat in de loop van de middag

> "een brandend jachtvliegtuig neerstortte op het entrepot voor levensmiddelen gelegen aan den Dam te Middelburg. Het gebouw stond in minder dan geen tijd in lichte laaie. Tegenover deze vuurzee stond de Middelburgse brandweer vrijwel machteloos, vooral ook omdat één motorspuit onmiddellijk uitviel, omdat het bedienend personeel de zuigslang in het water liet vallen, zodat weldra een geheel blok huizen vlam vatte[105].

Hieraan is nog toe te voegen dat een andere motorspuit het brandende centrum niet kon bereiken, omdat de beide bruggen over het kanaal door Walcheren waren opengedraaid. Politie en enkele burgers riepen de brandweer van de andere Walcherse gemeenten te hulp. Allen voldeden aan die oproep, maar konden door de beschieting de brandende stad slechts met vertraging bereiken. Met doodsverachting heeft dit personeel en het personeel van zes Middelburgse spuiten tegen de vele branden gevochten, maar kon niet verhinderen dat een groot deel van de stad in de as werd gelegd.
Een belangrijke handicap was dat het buizennet van de waterleiding op verschillende plaatsen was getroffen zodat het bluswater uit de grachten moest worden gewonnen. Maar de waterstand was laag en het water modderig; enige malen ontstond vertraging omdat de zuigkorven van de modder moes-

ten worden bevrijd[106].
Houterman heeft geen bewijzen gevonden van een systematisch bombardement door de Luftwaffe[107]. Ook de *"Documentatiegroep Walcheren 1939-1945"* komt tot de conclusie dat op 17 mei betrekkelijk weinig vliegtuigbommen op Middelburg zijn afgeworpen, maar dat er een systematische artilleriebeschieting heeft plaats gevonden.
Hieraan dient dan wel de observatie van luitenant Vreeken betreffende het neergestorte brandende vliegtuig te worden toegevoegd. Overigens maakt het voor een stad geen verschil of zij wordt vernietigd door een artilleriebeschieting of door een bombardement van vliegtuigen.
Het was voor luitenant-kolonel Karel, naar aanleiding van de door schout-bij-nacht Platon gegeven orders, duidelijk geworden dat het ogenblik waarop hij aan de Duitsers de capitulatie van de Nederlandse troepen op Noord-Beveland en Walcheren zou moeten aanbieden niet meer ver af kon zijn. Na het vertrek van de veerboot uit Vlissingen, die het detachement van het wachtschip vervoerde, waren de activiteiten van de Duitse "Luftwaffe" boven de Schelde zodanig opgevoerd dat het vervoer van de terugtrekkende Franse troepen over de Westerschelde met veerboten die onbewapend waren, moest worden gestaakt[108]. Hiervoor bleven toen slechts de chasseurs en enkele andere kleine Franse marine eenheden beschikbaar. De Fransen voelden zich hierdoor te kort gedaan[109].
Het zal ongeveer 16.00 uur geweest zijn toen luitenant-kolonel Karel de landmachteenheden de volgende bevelen gaf:
1. Strijd staken
2. Geweren en andere wapens ontladen
3. Wapens innemen en opbergen
4. Officieren behouden hun wapens
5. Witte vlag niet hijsen.

Deze order kan worden teruggevonden in het bevelenregister van 17 Regiment Artillerie, waaruit blijkt dat luitenant-kolonel Themann dit bevel om 16.20 uur aan C-17 Regiment Artillerie doorzond. Interessant is dat Themann tekende als Territoriaal Bevelhebber Noord-Brabant[110], wat de vredesfunctie was van de gevangen genomen C-Peeldivisie.
Ongeveer tezelfdertijd gaf Karel, fluisterend, luitenant ter zee Van Zadelhoff te kennen dat de marineofficieren, die dat wensten, naar Vlissingen konden vertrekken om te proberen, van daar uit Engeland te bereiken. Deze officieren besloten toen dat vier van hen dit zouden proberen. Dit lukte alleen aan de luitenant ter zee der 2e klasse Jhr. J.H.W.S. Laman Trip. De drie andere officieren keerden omstreeks 18.00 uur terug op het stafkwartier[111].
Karel had uitdrukkelijk het hijsen van de witte vlag verboden uit loyaliteit tegenover de strijdende Fransen. Dit blijkt uit zijn houding tegenover J. van Walré de Bordes, burgemeester van Middelburg. Deze was reeds in de late morgen, toen het bombardement op Middelburg was begonnen, naar luitenant-kolonel Karel gekomen met het verzoek om Middelburg aan de Duitsers over te geven. Hij had toen nul op het request gekregen. 's Middags om 17.00 uur kwam hij opnieuw, volgens hem omdat hij op het stafkwartier was ontboden, maar geen van de officieren kan zich herinneren dat dit aan de burgemeester was verzocht. Opnieuw verzocht De Bordes de strijd officieel te staken. Karel antwoordde dat hij dit zou doen nadat hij hiervoor van schout-bij-nacht Platon opdracht had gekregen. De Bordes vroeg toen zelf met Platon te mogen bellen. Dit werd toegestaan. De Franse vlagofficier deelde toen de Middelburgse burgemeester mee dat hij het capituleren van de Nederlandse troepen op Walcheren aan de Nederlandse commanderende officier overliet. Toen nam luitenant-kolonel Karel het besluit dat te doen[112]. Zo kregen de reeds genoemde commandanten omstreeks 17.20 uur het bericht dat de witte vlaggen mochten worden gehesen[113]. Ongeveer tezelfdertijd kreeg C-16 Batterij Luchtdoelartillerie het bevel het vuren te staken, de wapens in te nemen, maar de batterij niet te vernielen. Kapitein Broekman maakte echter toch de kanonnen en het vuurleidingstoestel onbruikbaar[114].
Nadat Karel het besluit tot capitulatie had genomen bleek het allesbehalve eenvoudig dit besluit ter kennis van de vijand te brengen. Dit moest met behulp van een radiozen-

der worden gedaan, maar het stafkwartier beschikte niet meer over een dergelijke installatie. Bovendien had luitenant ter zee 2e klasse Laman Trip een draagbare radiozender meegenomen. De dienstplichtig marine korporaal-telegrafist F.Mink bood toen luitenant Van Zadelhoff aan naar een ander gebouw te gaan, waar nog een zender stond. Van Zadelhoff wendde zich tot luitenant-kolonel Karel, die toestemming gaf[115]. Het lukte echter Mink niet dat gebouw binnen te komen, waarop hij weer naar luitenant Van Zadelhoff ging en deze dringend om toestemming vroegom met een witte vlag de vijand tegemoet te rijden om op deze wijze het bericht van de capitulatie over te brengen. Van Zadelhoff gaf toestemming[116], maar vergat luitenant-kolonel Karel in te lichten. Mink verzocht toen een burger, de heer H.A. Enkelaar, die op een motorfiets voorbijkwam met hem en de witte vlag de Duitsers tegemoet te rijden. De burger ging accoord en na enige tijd werden zij door een Duits detachement aangehouden. Dat hoorde hun boodschap aan; nam de motorfiets in beslag; presenteerde sigaretten en bracht de beide dappere mannen terug naar de brandende stad[117].

Gelukkig bleek om 18.00 uur vanuit Middelburg radiotelegrafisch contact met de BV 39 mogelijk, ondanks het feit dat dit schip vanaf 17.00 uur noch met Vlissingen noch met Middelburg contact wist te krijgen. De commandant kreeg toen het verzoek om aan een station binnen de vesting Holland het volgende telegram te verzenden:

> "Dringend - Am Oberkommando der Deutsche Wehrmacht in den Niederlanden - Die Niederländische Truppen in N.Beveland und Walcheren haben die waffen niedergelegt. Bitte das bombardieren Städter und Dörfer zu beendigen".

Het lukte de BV 39 echter niet om met Radio Scheveningen in verbinding te komen. Uiteindelijk heeft de commandant van de BV 39 dit telegram aan het lichtschip Terschellingerbank, waarmee radiocontact kon worden verkregen, gestuurd met het verzoek dit verder door te geven. Zodoende was het 20.13 uur (21.03 uur Duitse tijd) geworden voordat de Duitse commandanten in Zeeland bericht hadden gekregen dat de Nederlandse troepen op Noord-Beveland en Walcheren zich hadden overgegeven[118].

De BV 39 is het gelukt, nadat het telegram aan het lichtschip had verzonden, naar Engeland uit te wijken[119].

De BV 37 kreeg op 17 mei opdracht om naar de haven van Vlissingen te varen om daar verdere orders af te wachten. Tegen 16.00 uur na het bericht ontvangen te hebben dat de sluizen zouden worden vernield, voer het schip naar de rede. Enige tijd later werd het duidelijk dat de situatie aan land steeds slechter werd en toen geen contact meer met het bureau Zeeverkeer te Vlissingen kon worden verkregen, besloot de commandant naar Engeland te vertrekken.

Ook de commandant van de BV 38 nam hetzelfde besluit. Toen beide schepen om 18.30 uur het Oostgat uitkwamen zagen zij daar de BV 33 op post liggen. De commandanten van de BV 38 en de BV 37 deelden hun collega van de BV 33 mee dat zij naar Engeland gingen, die hun voorbeeld volgde. Deze drie schepen wisten Engeland te bereiken[120].

De Bath I, de BV 1, de BV 31 en de BV 41 lagen die dag ook op de rede van Vlissingen. Toen na 16.00 uur geen radioverbinding met Vlissingen meer te verkrijgen was, besloten de commandanten van deze schepen naar Engeland over te steken. De BV 30, die bewakings- en onderzoekingsdiensten in de Wielingen verrichtte ter hoogte van Cadzand sloot zich bij hen aan en om 18.00 uur stoomde het hele verband om de West

> "... Juist toen ... kwamen plotseling drie Duitse bommenwerpers van grote hoogte onhoorbaar in duikvlucht naar beneden en wierpen 12 bommen van zwaar kaliber uit".

De Bath I werd omhoog gegooid en tevens met mitrailleurs bestookt. Een gedeelte van de bemanning sprong overboord. Het schip liep tegen een bank omhoog en de commandant wist met de rest van de bemanning in de lekgeschoten sloep nog net de wal te bereiken. De commandant had het voornemen om, als de bemanning in de cantine van het detachement Cadzand wat op verhaal was

gekomen, weer aan boord te gaan, maar toen hij zag dat een Duits vliegtuig magnetische mijnen in de buurt van zijn schip strooide, meende hij dat het niet verantwoord was mensenlevens te riskeren voor dit oud en met een enkel licht kanon bewapend schip. Met zijn bemanning marcheerde hij naar Oostende, waar hij zich aansloot bij het daar eveneens aangekomen detachement van Hr.Ms. Noord-Brabant[121]. De Bath I werd door de Duitsers in dienst gesteld en na de oorlog door de Nederlanders teruggevonden[122].

De BV 30 onderging ongeveer hetzelfde lot als de Bath I. Het grootste deel van de bemanning van dit schip streek, zonder hiervoor order te hebben gekregen, de beide sloepen en roeiden naar de wal, terwijl het schip nog vaart liep. Er waren echter drie schepelingen (militairen der zeemacht beneden de rang van officier) aan boord gebleven. Toen zij van de BV 1 hoorde dat dit schip naar een Belgische haven ging, voeren zij met de BV 30 achter de BV 1 aan naar Zeebrugge. Daar wist een deel van de bemanning de BV 30 te bereiken, vóór dat het schip samen met de BV 1 en zes Engelse mijnenvegers, ondanks luchtaanvallen, veilig in Engeland aankwam.

De BV 31 was na de luchtaanval onbeschadigd, maar werd verankerd en door de bemanning verlaten. Het is later van zijn anker los geslagen, in een mijnenveld terecht gekomen en gezonken.

De BV 41 bleef eveneens drijven na de luchtaanval. Wel werd de buitenboord gedraaide reddingsboot getroffen, maar de gehele bemanning kwam behouden aan wal. Vervolgens keerden, op bevel van de commandant de schipper met enkele leden van de bemanning terug, verankerden het schip, verbrandden enige geheime bescheiden en keerden terug met medeneming van de codes, het journaal en enige uniformstukken[123]. Ook dit schip werd door de Duitsers gevonden, maar ging in Duitse dienst verloren[124].

Zoals reeds vermeld had de bemanning van de Bath I zich bij het detachement van de Noord-Brabant aangesloten. Dit lukte eveneens het grootste deel van de bemanningen van de bij Cadzand verlaten bewakingsvaartuigen, voor zover zij niet door de BV 30 en de BV 31 waren meegenomen. Deze groep kon uiteindelijk op 19 mei door het stoomschip Batavier II naar Engeland worden overgebracht. Dat deel van de bemanningen dat niet aan boord van dit schip was gekomen deelde het lot van de Nederlandse troepen die in België terecht waren gekomen[125] en waar in deze studie niet nader op kan worden ingegaan.

Het is overigens van belang op te merken dat door de vermelde aanval van drie Duitse bommenwerpers op de vijf Nederlandse oorlogsvaartuigen geen enkel schip zonk, maar dat het grootste deel van de bemanningen deze schepen verliet. Geen enkele van deze vijf schepen beschikte over luchtafweer. Wat dat betreft geldt voor alle krijgsmachtdelen; als er geen middelen zijn om zich met succes te verdedigen gaat het grootste deel van het personeel, als het er de kans toe krijgt, aan de haal.

Wat het lot betreft van de overige onderzoekings- en bewakingsvaartuigen kan worden vermeld dat tegen de middag van 17 mei de O.S. I werd gepraaid door de commandant van de BV 40, die met zijn schip het Veerse gat uitkwam en opdracht had gekregen naar Vlissingen op te stomen. Aanwijzingen waren gegeven betreffende de ligging van magnetische mijnen. Echter was uit het verhoor van de manschappen uit de motorbarkas de indruk gevestigd dat Walcheren was gevallen. Bovendien deelde de commandant van een Franse chasseur mee dat Vlissingen wellicht was gevallen en kon geen radioverbinding met Vlissingen worden verkregen. Derhalve besloten de commandanten van de beide Nederlandse schepen in overeenstemming met de orders die generaal Winkelman bij de capitulatie op 14 mei had gegeven, naar Zierikzee te varen, waar de schepen aan de Duitsers werden overgegeven. In Veere had de commandant van het marinevliegkamp, zich intussen ter beschikking van de Franse commandant gesteld. Zijn oudste officier had zich met een aantal manschappen ingescheept om te proberen Engeland te bereiken, maar werd in de mond van de

Oosterschelde door de commandant van Hr.Ms. BV40 teruggestuurd.
's Nachts werd, toen het ook de Franse officieren duidelijk was geworden dat Walcheren werd opgegeven getracht om de veerboot tussen Veere en Kamperland varende te krijgen om samen met 40 Franse militairen naar België of Engeland te ontkomen. Dit lukte niet omdat de schipper en de motorist 's middags met de rest van de bevolking waren gevlucht, toen er opnieuw een bombardement had plaatsgevonden. De volgende ochtend werd de Frans-Nederlandse bezetting van Veere door de Duitsers krijgsgevangen gemaakt. Ook de OS II, die in Veere lag en na de Duitse luchtaanval, die van 6.00 uur tot 8.30 uur duurde, de geboeid geraakte BV 40 meehielp los te slepen en daarna ter beschikking was gesteld van het vliegkamp, viel toen in Duitse handen[126].
Van de Nederlandse oorlogsschepen, die in de meidagen van 1940 aan de strijd in Zeeland deelnamen lukte het Hr.Ms. Flores, Hr.Ms. Van Meerlant, Hr.Ms. Hydrograaf en vijf bewakingsvaartuigen Engeland te bereiken. Twee bewakingsvaartuigen liepen op mijnen. Een mijnenlegger en negen bewakings- en onderzoekingsvaartuigen werden door de Duitsers buitgemaakt. Het grootste deel van de bemanningen van drie van deze vaartuigen wist naar Engeland te ontkomen. Ware kapitein-luitenant ter zee De Jonge die middag omstreeks 15.30 uur op zijn bureau in Vlissingen geweest, toen de bemanning van het wachtschip en Hr.Ms. Hydrograaf evacueerden, dan zouden waarschijnlijk de onderzoekings- en bewakingsvaartuigen terzelfdertijd duidelijk orders hebben gekregen uit te wijken. In dat geval zouden vermoedelijk ook de BV 36, de BV 40, de OS I en de OS II Engeland hebben bereikt. Gevechtswaarde hadden deze scheepjes nauwelijks. Maar hun bemanningen waren waardevol in een tijd dat iedere man telde.
Wat de laatste fase van de strijd te land betrof rukte om 17.35 uur (19.15 uur Duitse tijd) de hoofdmacht van I/SS Deutschland en III/SS Deutschland Arnemuiden binnen[127]. 15/SS Deutschland, de compagnie motorrijders, versterkt met 3/SS Deutschland, die gemotoriseerd werd, kreeg opdracht zo snel mogelijk naar Vlissingen door te stoten[128]. De motorisering van 3/SS Deutschland zal enige tijd hebben gekost. Bovendien hebben de Fransen tussen Arnemuiden en Nieuwland nog enige weerstand geboden. Kapitein Bichon schrijft dat nadat de eerste vluchtelingen langs de commandopost van generaal Deslaurens waren getrokken deze tweede luitenant Vanontryon naar Vlissingen stuurde

> "... om de inscheping met schout-bij-nacht Platon te gaan regelen ... Wij horen automatische wapens in de buurt: groepjes infanteristen houden stand en vertragen de opmars van de vijand ... Ik meen dat de rest van 271 Régiment d'Infanterie, dat zich het verst achteruit bevindt, de opdracht heeft stand te houden om de terugtocht van de eenheden in de voorste posities te verzekeren (223 Régiment d'Infanterie, artillerie, luchtafweer). Wanneer de achterste posities zijn ingenomen ... vertrekken wij naar Middelburg en vervolgens naar Vlissingen. Te Middelburg geeft de generaal de verbindingsofficier van 271 Régiment d'Infanterie een opdracht: ongetwijfeld het bevel tot de terugtocht voor de commandant van 271 Régiment d'Infanterie."

De Duitse artillerie is tot 18.30 uur Middelburg blijven beschieten. Tien minuten later vielen er weer granaten op Middelburg. Dit zullen vermoedelijk afzwaaiers zijn geweest van het Franse marinegeschut dat in Zeeuws-Vlaanderen stond opgesteld en inmiddels zijn vuur had verlegd van de Sloedam naar de lijn noord van het vliegveld Souburg. Hierbij moet worden bedacht dat de naar Zeeland gestuurde Fransen het met Michelinkaarten moesten doen. De Duitse propaganda heeft hiervan gebruik gemaakt door rond te strooien dat Middelburg door de Fransen in brand is geschoten, hetgeen overigens nimmer door de bevolking is geloofd. Deze laatste "beschieting" duurde slechts kort en toen om 18.40 uur de marineofficieren Van den Heuvel en Feith om 18.40 uur een poging deden om Vlissingen te bereiken moesten zij hun poging opgeven omdat de reeds vermelde Duitse voorhoede op de

straatweg naar Vlissingen verscheen[129].
Generaal Deslaurens en kapitein Bichon zullen omstreeks die tijd in Vlissingen zijn aangekomen. Daar had hij de generaal bij een van de beide aanlegsteigers een gesprek met schout-bij-nacht Platon. Uit het volgende blijkt dat toen is besloten dat de verdere evacuatie vanaf de zuidelijke steiger zou geschieden en Deslaurens daarvoor een verdediging zou organiseren.
Het zal omstreeks 19.30 uur zijn geweest dat Bichon opdracht kreeg na te gaan wat er met de restanten van 271 Régiment d'Infanterie is gebeurd. Hieruit volgt dat het grootste deel van 224 Régiment d'Infanterie, de artillerie en de luchtafweer reeds bij de steiger was gearriveerd. Laten wij nu weer Bichon aan het woord:

> "Ik neem een auto en rijd naar de weg waarlangs de restanten van 271 Régiment d'Infanterie moeten aankomen ... Op twee kilometer afstand van de aanlegsteiger kom ik onder vuur te liggen. Ik veronderstel dat dit onderdelen van 271 Régiment d'Infanterie zijn, die in hun radeloosheid op mij schieten ... maak rechtsomkeert en neem tegelijk wat mensen mee. Daarna ga ik de weg op langs het kanaal. Ik blijf volhouden, want ik weet hoe graag de generaal iets omtrent 271 Régiment d'Infanterie wil weten. Op dezelfde hoogte als de eerste keer wordt er opnieuw geschoten. Ik keer om en ga terug naar de steiger. Ik passeer de generaal, die zich met een handjevol manschappen op 200 of 300 m afstand van de kade bevindt"[130].

Omstreeks 21.30 uur zal Bichon zich bij Platon aan boord van chasseur 5 hebben gemeld. Deze had inmiddels voor de laatste maal de beschikbare chasseurs volgeladen met militairen naar Zeeuws-Vlaanderen gestuurd want hij wist dat om 20.20 uur (20.00 uur GMT) de torpedobootjagers Cyclone en Sirocco, op bevel van admiraal Abrial de haven van Duinkerken hadden verlaten om bij de evacuatie van Vlissingen behulpzaam te zijn.
Met een vaart van 27 knopen (50 kilometer/uur) snelden de beide oorlogsschepen te hulp en lagen om 21.35 uur (21.15 uur GMT) voor Vlissingen. Daar lag ook de Franse torpedoboot Bouclier[131], terwijl in de haven, behalve de chasseur no 5, de luchtveger Mardyck aanwezig was.
Ondertussen waren de Duitsers naderbij gekomen. Om 19.50 uur (21.30 uur Duitse tijd) had een Duitse pantserwagen Vlissingen bereikt, een half uur later gevolgd door de voorhoede van de gevechtsgroep Kleinheisterkamp[132].
Terwijl kapitein Bichon aan de schout-bij-nacht zijn bevindingen rapporteerde hadden zich weer veel Fransen opgehoopt bij de aanlegsteiger. De beide officieren begrepen dat de tijd drong. Platon liet de beide jagers de haven binnenlopen en Bichon probeerde generaal Deslaurens te bereiken. En Bichon vervolgt:

> "... ik ontdek hem op de weg, op ongeveer 300 m afstand van mij, bezig manschappen in de greppels dekking te laten zoeken, terwijl een vijandelijk automatisch wapen de weg met lichtspoormunitie onder hen vuur houdt. Ik probeer de generaal via de lager gelegen zijkanten te bereiken... De weg die nu van voren en vanaf de flank onder vuur ligt,is onbegaanbaar... Trouwens het vuur vanaf de flank, dat ik maar net kon ontlopen, schept een nieuw gevaar, dat ogenblikkelijk bedwongen moet worden. Met zijn groepje manschappen verdedigt de generaal - met succes overigens - de toegang tot de aanlegsteiger via de weg, maar men kan de steiger ook via de sluis bereiken. Gelet op het vuur vanaf de flank lijkt het erg waarschijnlijk dat de vijand uit die richting zal aanvallen. Indien de Duitsers daar kunnen doorstoten, kunnen zij vanaf de flank op al die mensen vuren (500 tot 600 man) die bij de aanlegsteiger samendrommen... terwijl er geen enkele vorm van verdediging op de kade aanwezig is... Met moeite krijg ik drie man te pakken, neem zelf een geweer mee en wij installeren ons aan het Kanaal tegenover het vuur vanaf de flank. Terwijl wij vuur uitbrengen zie ik met voldoening dat de jagers komen binnenvaren. Even later

ben ik alleen. De verleiding zich te kunnen inschepen is te sterk voor deze mannen die ik niet ken en voor wie ik een volslagen onbekende ben. Het doel is echter bereikt: de inscheping is aan de gang, terwijl de vijand op voldoende afstand wordt gehouden. Even later vertrekken de jagers, volgepakt met manschappen. Het vijandelijk vuur aan mijn kant vermindert en geeft mij de kans terug te trekken. Ik veronderstel dat de generaal naar de loods bij de aanlegsteiger is gegaan... en slaag erin de kade te bereiken... Waar is de generaal? vraagt Platon... Als hij hier niet is, kan of wil hij zich niet terugtrekken, zeg ik. Ga hem zoeken, antwoordt Platon... De vijand is het punt waar de generaal zich eerder bevond reeds gepasseerd. Ik ga terug naar het schip, (de chasseur waarop de schout-bij-nacht zich bevond FS) maar blijf op de kade. Zonder de generaal wil ik niet aan boord gaan. Kapitein-luitenant ter zee Loïc Petit (die onder toezicht van de schout-bij-nacht de inscheping had geregeld FS) begrijpt het. Hij licht Platon in omtrent mijn gevoelens en deze beveelt hem bij mij te blijven om te proberen de generaal toch nog mee terug te nemen. Een kleine jager zal ons komen halen... Op dat ogenblik richt het vuur van de Duitse infanterie zich op de chasseur. Platon beveelt mij aan boord te gaan en ik kan nog maar net over de railing klimmen... Het moet nu 22.15 uur (vermoedelijk 22.15 uur GMT, 22.35 uur Nederlandse tijd FS) zijn... Generaal Deslaurens heeft zich vrijwillig opgeofferd om schout-bij-nacht Platon de kans te bieden 500/600 man, die zich zonder enige verdediging aan de aanlegsteiger verdrongen, te redden. Voor hen is generaal Deslaurens gesneuveld"[133].

Tegelijkertijd met de chasseur no 5 verliet de Franse luchtveger Mardyck de Vlissingse haven. Volgens Franse bronnen werd de Mardyck toen door vuur van een Duitse batterij getroffen en moest bij de Zeeuws-Vlaamse kust aan de grond worden gezet[134]. Dit zal het vuur zijn geweest van 4-I-SS Deutschland, die met 3-I-SS Deutschland bij de haven was aangekomen. 4-I-SS Deutschland beschikte over twaalf zware mitrailleurs en acht mortieren. De zware beschadiging aan de Mardijck zal vermoedelijk zijn veroorzaakt door het vuur uit de acht mortieren van 8 cm. Maar nauwelijks waren deze schepen vertrokken of de Duitsers zagen in de heldere oorlogsnacht een oorlogsschip naderen waarvan werd vermoed dat het een Engels oorlogsschip was. Echter mag worden aangenomen dat het de Franse torpedoboot Bouclier is geweest onder bevel van kapitein-luitenant ter zee De la Fournière, die tevens commandant van de 14e divisie torpedoboten zal zijn geweest. Deze *"Vieux Charles"* (Oude Karel), zoals hij onder zijn colega's bekend stond[135], zal het zijn geweest aan wie Platon de opdracht had gegeven een uiterste poging te doen om generaal Deslaurens en zijn metgezellen op te halen zoals beloofd aan Bichon. De mannen van 3-I-SS Deutschland kregen het bevel het schip tot aan de kade te laten naderen en dan met alle vuurkracht te beschieten. Maar 4-I-SS Deutschland was hiervan kennelijk niet op de hoogte en opende het vuur. Het schip beantwoorde dit vuur met zijn kanons, waarvan de granaten steeds dichter bij een terrein insloegen, vlak bij 3-I-SS Deutschland , waar de Fransen munitie hadden achtergelaten. De SS-ers, die vreesden dat wanneer de Franse granaten daar zouden inslaan een enorme ontploffing het gevolg zou zijn, deden in hun broek van angst. Maar opeens verlegde het schip zijn vuur en kort daarop voer het weg, getroffen door Duitse granaten[136]. En met dit gevecht eindigde de strijd om de Zeeuwse eilanden in mei 1940.

SLOTBESCHOUWINGEN

De Nederlandse strijdkrachten op de Zeeuwse eilanden hebben slechts in beperkte mate weerstand geboden tegen de Duitsers. De volgende factoren zijn hierbij van belang:

I De demoraliserende invloed van de verslagen Peeltroepen.

II De demoraliserende werking van het vertrek van Koningin Wilhelmina en de regering op 13 mei, hetgeen op 14 mei bekend werd en de capitulatie van het

Nederlandse leger buiten Zeeland op 14 mei.

III De geruchten over het optreden van verraders en gelande parachutisten waarvoor vele malen onnodig patrouilles moesten worden uitgezonden, waardoor de troepen oververmoeid raakten.

IV Het uitblijven van voldoende luchtsteun.

V Het onvoldoende stafwerk.

VI De onvoldoende leiding van schout-bij-nacht J.H. van der Stad.

Ad I, de demoraliserende invloed van de Peeltroepen. Feith schrijft hierover: "De verhalen van deze troepen infecteerden de in Zeeland aanwezige troepen, en zelfs verschillende officieren van de landmachtstaf, zodat men begon te zeggen: "We kunnen er toch niet tegen op"[137].
Echter in het op 14 mei nieuw gevormde II-38 Regiment Infanterie, dat grotendeels uit verslagen Peeltroepen bestond was reeds op 16 mei het moreel hersteld. Immers de op Zuid-Beveland op 15 mei verslagen en gedemoraliseerde troepen, die uit het noorden van dat eiland naar Noord-Beveland werden overgebracht werden van II-38 Regiment Infanterie gescheiden gehouden, om het herstelde moreel van dat bataljon niet aan te tasten[138]. Derhalve kan deze demoralisatie slechts invloed worden toegekend bij troepen in de Bath- en Zanddijkstellingen, waar een deel van de officieren hiertegen onvoldoende maatregelen namen.

Ad II, de demoraliserende invloed van het uitwijken van Koningin en regering naar Engeland en de capitulatie van het Nederlandse leger buiten Zeeland.
Echter op Tholen had I-38 Regiment Infanterie ook deze berichten gehoord en desalniettemin vocht dit bataljon op 15 en 16 mei op een wijze dat aan de krijgsmanseer was voldaan. Derhalve kan ook aan deze slechts invloed worden toegekend, waar de officieren niet adequaat handelden.

Ad III, de invloed van de gelande parachutisten en verraders. Dat de troepen door het uitzenden van vele patrouilles op grond van de geruchten over gelande parachutisten en verraders oververmoeid raakte is duidelijk.
Ook bij I-38 Regiment Infanterie raakten de troepen oververmoeid. Zelfs in die mate dat toen de troep, die op 15 mei het hoornwerk had verdedigd, vervangen moest worden, dit verdedigingswerk moest worden ontruimd, omdat door de grote vermoeidheid van het personeel bij I-38 Regiment Infanterie geen vervanging beschikbaar was. Maar op de uiteindelijke uitkomst van de strijd heeft deze vermoeidheid noch bij I-38 Regiment Infanterie, noch bij enige andere eenheid invloed gehad.

Ad IV, het uitblijven van voldoende luchtsteun.
Op de invloed die het uitblijven van geallieerde luchtsteun heeft gehad op de uitkomst van de gevechten op de Zeeuwse eilanden is reeds gewezen. Soms werd deze hulp toegezegd, maar verscheen niet. Dat dit heeft bijgedragen tot het vroegtijdig verlaten van stellingen door Nederlandse troepen behoeft geen betoog. Het feit dat I-38 Regiment Infanterie zich goed heeft verdedigd kan mijns inziens worden verklaard doordat het niet door de Duitse luchtmacht werd aangevallen.
Ook bij de luchtdoelbatterijen en de luchtdoelpelotons, die zich met succes tegen Duitse vliegeraanvallen konden verdedigen, bleef het moreel hoog. Een uitzondering hierop moet voor de 109e Batterij Luchtdoelartillerie worden gemaakt. Maar het materiaal van deze eenheid stamde nog uit Wereldoorlog I.
Uiteraard werd door het stafkwartier Commando Zeeland herhaalde

malen om steun van Britse jachtvliegtuigen gevraagd. Balfour's wanhoopskreet

"We fight a thousands wars"

is reeds vermeld. Een andere keer merkte hij op:

"You cannot expect that. There is no aerodrome"[139].

Deze opmerking geeft de toestand slechts gedeeltelijk weer. Op de vliegvelden Haamstede en Souburg zouden Engelse vliegtuigen hebben kunnen landen, indien tegelijkertijd Brits luchtdoelgeschut daar zou worden geplaatst, om de luchtverdediging te versterken. Maar zij zouden daar niet hebben kunnen tanken, want het octaangehalte van de Nederlandse vliegtuigbenzine was 80 en de Britse vliegtuigen gebruikten benzine met een octaanghalte van 100[140].

Ook vroeg stafkwartier Commando Zeeland regelmatig telefonisch de in Londen gevestigde marinestaf, de Britse regering te verzoeken jachtvliegtuigen te sturen. Maar steeds kwam het antwoord:

> "... dat de Engelsen er zelf niet dik in zaten en ze aan het westfront nodig hadden"[141].

Dientengevolge hadden ook in Zeeland de Duitsers de overmacht in de lucht, wat, naast de andere factoren, de oorzaak werd dat de Duitsers ook in Zeeland snel de overwinning konden behalen, ondanks het feit dat hun infanterie in de minderheid was.

Ad V, onvoldoende stafwerk.

De historicus Amersfoort heeft er terecht op gewezen dat het stafwerk van de Duitsers heel wat beter was dan dat van de Nederlanders in Zeeland[142]. De oorzaak hiervan was dat de staf van de Commandant Zeeland onderbezet was. Dientengevolge deed de Commandant Zeeland zelf veel te veel werk dat door stafofficieren zou moeten worden verricht. Omgekeerd vergaten soms de overbelaste stafofficieren de Commandant Zeeland berichten door te geven zoals ook uit deze studie blijkt. Toch waren op de plaatsen, waar de Nederlandse strijdkrachten weerstand moesten bieden de grootst mogelijke hoeveelheid middelen geconcentreerd. Maar het vertrouwen van de troep in de staf werd vooral ondermijnd doordat de toegezegde hulp van artillerie en vliegtuigen niet kwam.

Ad VI, de onvoldoende leiding van schout-bij-nacht Van der Stad.

Op de leiding van schout-bij-nacht Van der Stad is kritiek uitgeoefend. Hierover vermeld de onderzoeker Bosscher dat C-I-Marinebataljon gewaagd van de

> "... in vele opzichten onvoldoende leiding, welke van de Commandant Zeeland vooral de laatste 24 uur vóór de capitulatie uitging..."

Luitenant ter zee der 1e klasse G.Y.C. Fraser meldde in een ongedateerd verslag (archief AMH no Aa 7/26:

> "Leiding van Commandant Zeeland ontbrak volkomen"

De commandant van "Party G", kapitein-luitenant ter zee P.G.L. Cazelet verklaarde in zijn rapport verrichtingen

> "... dat hij reeds vanaf zijn eerste gesprek met Van der Stad de indruk bezat dat laatstgenoemde "was a man completely lacking in intelligence, and was quite ineffective"[143].

Mij dunkt dat dit oordeel enige correctie behoeft. Van der Stad had een gesloten natuur. In beginsel oefende hij zijn commando uit hetzij via de chef landmachtstaf, hetzij via de chefstaf zeemacht. Met de overige officieren van zijn staf beperkte hij zijn contacten zoveel mogelijk.

Dat was in de Britse marine wel een beetje anders. Zo deelde de Nederlandse marineofficier W.Harmsen op

6 april 1951 voor de Parlementaire enquêtecommissie over zijn contacten met de Engelsen tijdens de Tweede Wereldoorlog het volgende mee:

> "Zij waren altijd voor iedereen te spreken. Als ik binnenkwam met mijn snertjagertje en ik wilde de Engelse Admiraal spreken, dan sprak ik hem; dat was altijd goed"[144].

Dat de Britse marinecofficier, Cazelet voor de zeer gereserveerde Van der Stad niet de minste waardering kon opbrengen, behoeft geen verwondering te wekken.

Omgekeerd had Van der Stad geen waardering voor Cazelet. Met enige verontwaardiging schrijft de schout-bij-nacht dat na zijn gesprek met hem, Cazelet de volgende dag zich vervoegde

> "... bij de Commandant Hr.Ms. Wachtschip te Vlissingen met de mededeling, dat hij onmiddellijk een voetbalveld moest hebben voor zijn manschappen!".

Maar luitenant-kolonel Stuvel, die tijdens de bezettingsjaren een afschrift kreeg van verschillende rapporten van de marine, van belang voor de geschiedenis van de strijd in Zeeland, maakte bij deze opmerking van Van der Stad in de marge de aantekening:

> "Misschien beter dan in een schuilkelder te zitten af te wachten"[145].

Niet alleen zijn gereserveerde aard bracht Commandant Zeeland er toe de contacten te beperken. Ook het gebrek aan tijd zal hierop van invloed zijn geweest. Immers Van der Stad moest, zoals vermeld, werkzaamheden uitvoeren die door stafofficieren hadden moeten worden verricht. Voorts had hij rechtstreekse contacten met de Franse schout-bij-nacht Platon, diens verbindingsofficier Loranchet en de Franse opperofficieren Beaufrère, Deslaurens en Durand. Slechts met de laatste was het contact onvoldoende zoals uit dit onderzoek is gebleken.

Van der Stad had ondanks zijn geringe contacten met de meeste officieren van zijn staf wel een goed inzicht had in hun capaciteiten. Over verschillende officieren en reserveofficieren had hij een waarderend oordeel[146]. Over luitenant ter zee Fraser, toegevoegd aan de chef staf zeemacht schrijft hij ondermeer:

> "... ik sprak de man nooit; hij kreeg zijn orders van de chef staf en zijn appreciatie heeft dan ook niet de minste waarde".

Trouwens luitenant-kolonel Stuvel, die een afschrift kreeg van Fraser's verslag, maakte bij de desbetreffende opmerking in de marge de aantekening:

> "Dit kan ltz Fr. niet beoordelen"[147].

Wel was Fraser:

> "Een heer, en een flinke vent, dat heeft hij wel bewezen door zijn ontsnapping uit Duitse krijgsgevangenschap"[148].

De opmerking van luitenant-kolonel Van Hemert bevat een grond van waarheid. Het geheim houden van zijn vertrek naar Breskens heeft geruchten doen ontstaan waardoor op twee bewakingsvaartuigen de mening post vatte dat de Commandant Zeeland op de vlucht was geslagen en geen gezag meer kon uitoefenen, zodat op grond van de capitulatie van 14 mei de commandanten deze schepen aan de Duitsers overgaven. Ook het "witte vlaggenincident" zou niet hebben plaats gevonden, indien de schout-bij-nacht "de oplossing Kamerling" zou hebben gekozen. Dit zou op zijn beurt de overplaatsing van kapitein-luitenant ter zee De Jonge, met alle kwalijke gevolgen van dien hebben voorkomen. Hierbij moet wel worden opgemerkt dat we niet weten welke gevolgen in de praktijk "de oplossing Kamerling" zou hebben gehad. De door Van der Stad gekozen oplossing heeft als uiteindelijk gevolg gehad dat de bemanningen van vier onderzoekings- en bewakingsvaartuigen Engeland niet hebben kunnen bereiken. Maar op de strijd in Zeeland heeft dit geen beslissende invloed gehad.

Volgens mij was schout-bij-nacht H.J. Van der

Stad een plichtsgetrouw officier, die door een tekort aan middelen, in het bijzonder van luchtdoelartillerie en jachtvliegtuigen, niet in staat was zijn taak naar behoren uit te voeren.
Volgens professor de Jong moest de strijd in Zeeland worden opgegeven door het zware bombardement van de Duitse luchtmacht op Middelburg[149]. Dit blijkt onjuist te zijn. Maar men kan het met hem eens zijn dat de "Luftwaffe" de beslissende factor was in de zege die de Duitsers in Zeeland behaalden[150].

Bijlage

AAN ALLE TROEPENONDERDELEN

Waar de Franschen thans de Sloedam tot het uiterste zullen verdedigen zodra hierop een aanval zal geschieden, is het de taak der Nederlandse afdeelingen de kustlijn, speciaal aan de oostzijde, met inzet van eigen leven te verdedigen.
Zodra vermoed wordt dat inzet van bepaalde troepen nutteloos zou zijn, zal zulks den betrokken Cdt worden gemeld.
De afdelingscdtn zorgen voor een nauwgezette inlichtingendienst aan Co. Zeeland.
Mdb 891, toestel 10.

Bron: SMG/463/34

Noot van de auteur:

Indien luitenant-kolonel Themann op 17 mei omstreeks 11.00 uur in het bezit was geweest van deze instructie zou misschien "het witte vlaggenincident: (zie tekst) zijn voorkomen.

Bron: SMG/463/27.

Noten:

1 Afdeling Maritieme historie (AMH), Zeeland, 61-63
2 Mordal, 54-55
3 Kamerling, 78
4 Sectie Militaire Historie (SMH)/464/17
5 Houterman, 26
6 SMG/465/4b
7 Weidinger, Division Das Reich (Osnabrück 1969), 92
8 SMG/464/4b
9 Kamerling, 79
10 SMG/464/4b
11 Kamerling, 79
12 Ibidem, 81
13 SMG/463/5
14 AMH, Aa 7/9
15 AMH, Zeeland, 93; Lerecouvreux, 326; Siebelink, 45
16 SMG/463/24
17 Kamerling, 85
18 SMG/465/1
19 SMG/464/17
20 Kamerling, 86
21 SMG/465/1
22 Houterman, 77
23 Kamerling, 90-91
24 Ibidem, 93 en 98
25 AMH, Zeeland, 85
26 SMG/466/23
27 SMG/466/13
28 Ibidem
29 SMG/526 Verklaringen van reservekapitein Krien en kapitein De Lint voor de rechtercommissaris betreffende de strafzaak tegen Themann.
30 AMH, Aa 7/26; SMG/463/27
31 AMH, Aa 9/3; SMG/463/1
32 SMG/463/1
33 Kamerling, 190 en 191
34 AMH, Aa 7/12
35 AMH, Aa 9/3
36 Bosscher, 250; Kamerling, 190
37 AMH, Aa 7/2d
38 SMG/466/23
39 AMH, Aa 7/12
40 SMG/465/1
41 SMG/465/1; Kamerling, 99
42 Vriendelijke mededeling van de heer E.E. Brongers
43 AMH, Zeeland, 66 en 67
44 Kamerling, 116
45 Kriegstagebuch der SS-V-Division (Verfügungsdivision)
46 Ibidem
47 AMH, Aa 7/18 en 7/20
48 Kamerling, 115; Mordal, 57 en 58

49 Wilmot, The struggle for Europe (New York 1952), 38 en 39
50 SMG/463/34
51 SMG/463/27
52 AMH, Aa 7/9; SMG/463/2 en 463/27
53 SMG/466/23
54 SMG/463/2
55 SMG/466/23
56 Ibidem
57 AMH, Aa 7/9
58 SMG/466/23
59 SMG/526/ Verklaring van res kap Kriens
60 SMG/466/23
61 SMG/526 Verklaring van reserve majoor Janssen voor de rechtercommissaris betreffende de strafzaak tegen Themann.
62 SMG/526/ Verklaring van lkol Themann
63 SMG/526/ Verklaring van res kap Kriens
64 SMG/526/ Verklaring van res 1e lt Verwey
65 AMH, Zeeland 105
66 Lerecouvreux, 326
67 SMG/466/23; SMG/526/ Verklaring van lkol Van Hemert
68 SMG/466/23
69 SMG/526/ Verklaring van lkol Themann en res maj Janssen
70 SMG/46623/ SMG/526/ Verklaring van lkol Themann
71 SMG/526/ Verklaring van lkol Themann
72 SMG/463/2
73 SMG/526/ Verklaring van res kap Kriens
74 Ibidem
75 AMH, Aa 7/12
76 AMH, Zeeland, 111-113
77 Weidinger, 96
78 Kamerling, 118
79 Bichon, Het verhaal van de dood van generaal Deslaurens, vertaald uit het Frans door Tuynman in: Maandorgaan van de documentatiegroep '40-'45, 1981, 256 en 257.
80 Weidinger, 97
81 SMG/464/19
82 Kamerling, 123
83 Weidinger, 97
84 Kamerling, 123; SMG/463/2
85 Weidinger, 97
86 Kamerling, 118
87 Kamerling, 120
88 Kamerling, 118; Lerecouvreux, 308
89 Kamerling, 120
90 SMG/463/10
91 Kamerling, 120; Mordal, 57
92 Bichon, 257
93 SMG/463/10
94 Kamerling, 120
95 Houterman, 77
96 Houterman, 65
97 Kamerling, 189
98 Houterman, 65 en 66
99 AMH, Aa 7/18
100 Bosscher, 530
101 AMH, Aa 7/18
102 AMH, Zeeland, 110 en 119
103 AMH, Zeeland, 110
104 AMH, Aa 7/9
105 AMH, Aa 7/10
106 De Bree 143-145 en 148-149
107 Houterman, 86 en 88
108 Documentatiegroep Walcheren, "De verwoesting van de binnenstad van Middelburg, 17 mei 1940" in: Terugblik '40-'45, 1992, 125-127
109 Mordal, 58
110 SMG/466/2
111 AMH, Aa 7/9
112 SMG/463/2
113 SMG/466/2
114 De Bree, 142 en 143
115 SMG/463/4 en 463/34
116 SMG/463/34
117 De Bree, 147 en 148
118 Houterman, 74
119 AMH, Zeeland, 121
120 Ibidem, 120 en 121
121 Ibidem, 113-116
122 Ibidem, 118
123 Ibidem, 116 en 117
124 Ibidem, 118
125 Ibidem, 116 en 117
126 Ibidem, 63-64 en 88-89
127 Weidinger, 98
128 Ibidem; Houterman, 68
129 AMH, Aa 7/9
130 Bichon, 258
131 AMH, Zeeland, 97; AMH, Aa 7/20
132 Weidinger, 98
133 Bichon, 258 en 259
134 Mordal, 59
135 Ibidem, 60
136 Houterman, 68; Mordal, 60

137 AMH, Aa 7/9
138 Kamerling, 113 en 114
139 AMH, Aa 7/9
140 F. Snapper, "De mobilisatie 1939/1940 en de oorlogsdagen van mei 1940" in: De Militaire Spectator 140 (1971) 10, 453 en 454
141 AMH, Aa 7/12
142 Amersfoort, 231-232 en 247-248
143 Boscher, 532
144 Ibidem, 340
145 SMG/463/1
146 SMG/463/27
147 Boscher, 532
148 Brief van Ph.M.Boscher aan auteur van 26 october 1993
149 De Jong, III, 474
150 Ibidem, 480

Lustrumtentoonstelling
Soldaat in de schoolbank

Voor de vierde maal presenteert Museum Flehite een expositie ter gelegenheid van een lustrum van Mars et Historia. Ditmaal is het thema *Soldaat in de schoolbank. Het militair onderwijs in Nederland 1814-1950* (28 september-10 november a.s.).
Hierin wordt aanschouwelijk gemaakt welke ingrijpende veranderingen in het genoemde tijdvak hebben plaatsgevonden op technisch en tactisch gebied. Daardoor werden afzonderlijke opleidingen nodig voor alle personeel. Ook de soldaat kwam in de schoolbank. Er wordt apart aandacht besteed aan de invloed op de opleidingen van veranderingen in wapens, geschut, voortstuwing, verbindingen en oorlogvoering onder water en in de lucht. De kaderopleidingen komen apart aan bod. In legvitrines worden verder documenten en foto's getoond rond thema's als verschriftelijking, esprit de corps, vermaak en welzijn.

Inmiddels is de objectverkenning afgerond en hebben wij een eerste indeling van het materiaal gemaakt. Toch blijken veel subthema's nog onvoldoende uit de verf komen. U vindt deze op de hierbij afgedrukte lijst. Veel thema's zijn wel te illustreren met foto's, maar het is leuker om met originele voorwerpen en prenten te werken. Daarom worden de leden van Mars et Historia hierbij opgeroepen om mogelijk geschikte voorwerpen uit te lenen.

Indien u meent dat u een passend voorwerp heeft kunt u schrijven naar drs. G.J.A. Raven, Museum Flehite, Breestraat 80, 3811 BL Amersfoort. Het is prettig indien u daarbij kunt vermelden waarvoor het voorwerp diende, wat de afmetingen zijn en uit welke tijd het stamt. Indien u beschikt over een foto, die bij de lijst past, dan zou de heer Raven graag een fotokopie daarvan ontvangen. In verband met de voorbereidingstijd is het goed snel te reageren. Bij voorbaat dank voor uw medewerking!

LACUNES IN DE EXPOSITIE:
als voorwerp, op prent of eventueel op foto.

6e Opgave van wijziging en aanvulling op de ledenlijst november 1994

Nieuwe leden:
Instructiegroep FV-ILMO, Postbus 90104, 4800 RA Breda Algemeen
Koninklijke Militaire Academie - Bibliotheek, Postbus 90154, 4800 RG Breda 2, 3, 4, 5, 13
Heldens, E.P.M., Frans van Mierislaan 14, Muiderberg 1a, 2, 3, 6, 10, 12, 13
Visser, M.R., P.J. Oudplein 127, 3332 XH Zwijndrecht Algemeen
Retèl, J., Piet Heinstraat 125, 2518 CG 's-Gravenhage Algemeen

Adreswijzigingen:
Ecluse, J.C. de L', Muskaat 13, 2678 XJ De Lier
Jong, I.M. de, Ruysstraat 8, 6712 ED Ede

Kabbedijk, A.H., Martin Luther Kingstate 80, 5716 ND Ede
Pleijte, P.V., Nieuwstraat 176, 4381 CX Vlissingen
Lynden, Mr F.W.B. baron van, Stoeplaan 11, 2243 GW Wassenaar

Rectificatie:
Stuit, B.E., Hoenderhoeve 31, 3992 XK Houten

Overleden:
Sprang, P. van, Jonkerlaan 90 Flat 32a, 2242 EX Wassenaar

Opgezegd:
Homburg, P.R., Stadionweg 204-3, 1077 TD Amsterdam
Lohnstein, J.H., Heemskerklaan 58, 6881 ES Velp
Opleidingscentrum Officieren Speciale Diensten Bibliotheek Seeligkazerne, Postbus 90104, 4800 PA Breda
Raijmakers, R.F.G.M., Hertog van Gulickstraat 18, 6075 EE Herkenbosch
Weenen, P. van, Simon Stevinlaan 128, 3769 VK Soesterberg

Opgezegd Art. 6 van de statuten:
Kampen, H.A.R., Trompstraat 308b, 2518 BR 's-Gravenhage
Griek, G. van de, Kloosterdrift 74, 3436 TJ Nieuwegein

Aantal leden op 22-02-1996	458
Nieuwe leden	5
Overleden	1
Opgezegd	7
Aantal leden op 03-06-1996	455

GELEGENHEIDSENVELOPPE MARS ET HISTORIA

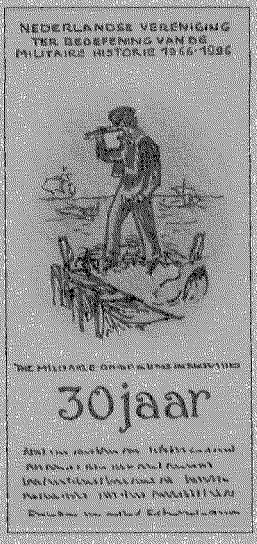

Op 1 oktober a.s. verschijnt, in vierkleurendruk, de 10e en waarschijnlijk laatste gelegenheidsenveloppe van Mars et Historia. Het thema is 'Soldaat in de schoolbank', ter gelegenheid van de opening van de gelijknamige tentoonstelling in museum Flehite te Amersfoort op 1 oktober a.s.
U kunt de enveloppe bestellen door overmaken van ƒ 6,00 (onder couvert ƒ 7,00) op postbanknummer 2677677 tnv FDC-Reünies te Schagen ovv MeH/10 'Soldaat in de schoolbank'. De oplage is zeer beperkt.

Ontwerp enveloppe: J.M. van Hest.

DE DONDERBUS

Inkoop - Verkoop - Ruil

Antieke wapens, Orden, Militaria, Uniformen, Uitrustingsstukken, Documentatie Eerste en Tweede Wereldoorlog, Aankopen van gehele verzamelingen.

Adres:
Oostzeedijk beneden 213 A
3061 VW Rotterdam
Geopend vrijdag van 19-21 uur
zaterdag van 10-18 uur
Telefoon: 010-4140267
01862-2338
3274 ZJ Blaaksedijk - NL

DE STICHTING SAMENWERKENDE MILITARIA VERZAMELAARS ORGANISEERT IN 1996 DE VOLGENDE MILITARIABEURZEN:

zondag 15 september

zondag 10 november

De vaste locatie voor de beurzen is:
Sport- en Recreatiecentrum "DE BUN",
Graaf Floris nr. 2 te Huizen N.H.

S.M.V. donateurs en hun dames hebben gratis toegang;
militairen in uniform en houders van een veteranenpas half geld;
overige bezoekers ƒ 5,- p.p. kinderen onder 10 jaar onder geleide gratis.

INLICHTINGEN:
telnr. 070 - 364 82 76
na 18.00 uur 070 - 345 92 40